

BODA MIHÁLY

A KATONAI ERÉNYEK
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON¹

Bevezetés

A társadalmi-politikai rendszer és a technológiai fejlettség korról-korra való átalakulásával a katonai erények – azok a képességek, melyeket elvárnak a katonáktól – szintén változnak. A 19. század és a két világháború közötti korszakban számos olyan változás történt, melyek magukkal vonták az erények tartalmában történő változásokat. A katonai erények változása mellett a katonai erények típusai – amiket egyszerűen fogalmazva szintén katonai erényeknek hívunk – nem változtak. Ugyanis ezek – a bátorság, a hősiesség, a becsület, a hűség, a fegyelmezettség és a katonai vezetői erény (karizma) – azok az erénytípusok, amelyek minden kor minden katonája számára jelentőséggel bírnak, legyen a katona indirekt hadviselő,² harcos, zsoldos, állampolgárkatona,³ tömeghadsereg katonája⁴ vagy hivatásos katona⁵. Az erénytípusok megtalálhatók minden civilizált korban, tartalmuk, azaz az erények korról-korra változnak.⁶

A két világháborút megelőző 19. század a nemzeti tömeghadseregek korszaka volt, melynek megvoltak a jellemző katonai erényei. Nyugat-Európában a katonai erények tartalmát főként az országlakosok nemzeti társadalomba való integrációja befolyásolta. Ennek következtében a bátorságot a hazaszereteten alapuló bátorság, a becsületet a tágabb közösségi megbecsülésből származó becsület, a hűséget a társadalom felé mutatott hűség, a fegyelmezettséget a szocializáción alapuló fegyelmezettség, a katonai vezetői erényt pedig a gondoskodáson alapuló vezetés jellemezte.⁷

Ebben a korszakban a magyar hadseregtől elvárt erények csak kisebb részben voltak hasonlóak a nyugati erényekhez, azokat erős magyar sajátosságok jellemezték. Magyarországon ugyanis az erények tartalmának meghatározásában a nemzeti társadalomba való integráció helyett az Istent képviselő uralkodó (és egyben a legfőbb katona) által vezetett társadalomba való integráció került előtérbe. A bátorság tekintetében ezért a hazaszeretet nem kapott nagy hangsúlyt, helyette inkább az istenfélelem és az előljáró (az uralkodó) tisztelete került a középpontba. A becsület esetében fontos megbecsülés a tágabb közösségből érkezett, amiként a katona hűséggel is a tágabb kö-

² Boda 2019. 36–48. o. és Boda 2021a. 25–68. o.

³ Boda 2021c. 620–622. o.

⁴ Boda 2021b.

⁵ Boda 2016a. 52–55. o.

⁶ Boda 2021a.

⁷ Boda 2021b.

zösség felé tartozott. A tágabb közösség legfontosabb jellemzője azonban az uralkodó személye volt. A becsület így valójában az uralkodó általi megbecsülésből származhatott, a hűségnek pedig az uralkodó felé kellett irányulnia. Mindezen erényeket tekintve a katonák a társadalom elé állított mintát alkottak. A vezetői erény és a fegyelmezett-ség esetében nagyobb egyezés volt a magyar és a nyugati szakírók véleménye között. Mindkét félnél a gondoskodás volt a vezetői erény legfontosabb formája, illetve a fegyelmezettség a szocializációval kialakított bizalomra épülő engedelmség. Mivel azonban mind a gondoskodás, mind a szocializált bizalom esetében központi szerepe volt a társadalmi értékrendszernek, így ezek az erények is inkább az uralkodó jelentőségét hangsúlyozták.

Az alábbiakban a két világháború közötti katonai erényeket vizsgálom meg azzal a céllal, hogy összevegyem a nyugati és a magyar gondolkodás szerinti erényeket, illetve hogy a korszakra jellemző erényeket elhelyezzem a katonai erények változásának folyamatában. Először az új katonai erények hadtudományi és társadalmi-politikai hátterére térek ki, majd a Nyugat-Európában fontosnak tartott katonai erényeket mutatom be, végül a magyar erényeket jellemzem. A vizsgálat forrásbázisát a korszak hadtudományi munkái és a korszak katonai folyóirataiban (*Magyar Mars*, *Magyar Katonai Közlöny*, *Magyar Katonai Szemle*) a témában megjelent cikkek képezték.

A katonai erények 20. századi eleji átalakulásának hadtudományi és társadalmi-politikai háttere

A katonai erények 19–20. század közötti változásának két kimagaslóan fontos oka volt: az első világháborús hadművészetben és a háború utáni hadtudományi gondolkodásban beállott változás, illetve a nacionalizmus társadalmi-politikai ideológiájának természetében bekövetkező módosulás.

A hadtudományi gondolkodás változása az első világháború után

Az első világháború számos olyan új hadművészeti kérdést vetett fel, amelyeknek elméleti kidolgozása csak a két világháború közötti időszakban történt meg. Ilyen kérdések voltak az összefüggő védelem rövid idő alatt való áttörésének, a motorizált páncélos járművek és a repülőgépek hatékony felhasználásának, az új harcászati megoldásoknak, a harcászati és hadászati tervezési szint közötti hadműveleti szintnek, illetve a háború és a háttér (társadalom) viszonyának a kérdése.⁸

Ezeknek a kérdéseknek a felmerülése azzal függött össze, hogy a németek 1860-as és 70-es években elért hadászati sikerei követendő példát állítottak az európai államok számára. Az elképzelés és a gyakorlat szerint a nagy létszámú és gazda-

⁸ Szabó 1976. 96–97., 104. o.

gon felfegyverzett hadseregeket az állam vasúti szállítással vonultatja fel az ellen-séggel szemben kialakított több száz kilométeres arcvonalon, és egymással párhuzamosan indítja meg velük a támadást.⁹ Hogy az átkarolást lehetetlenné tegyék, a hosszú arcvonalakat tovább nyújtották és megerősítették. Ezeknek a vonalaknak az áttörésére a hagyományos módszerekkel nem volt lehetőség, hanem új technikai, hadművészeti és társadalomszervezési-politikai eszközöket kellett keresni. Az új eszközök a motorizált harcjárművek és repülők,¹⁰ a roham-, raj- és hullámharcászat,¹¹ a hadműveleti tervezés (a harcászati és hadászati tervezés mellett),¹² illetve a társadalom összes erőforrásának mozgósítását lehetővé tevő totális háború koncepció voltak.¹³ Ez utóbbi fogalom már a nacionalizmus jellegének a megváltozásával is összefüggött.

A nacionalizmus jellegének változása a 20. században

A nacionalizmus a kereszténységet felváltó társadalmi-politikai ideológia, amely a (nemzeti) közösséghez tartozást és annak élményét, illetve az önfeláldozás indokát és hajlamát kínálja az embereknek.¹⁴ A 19–20. század során a nacionalizmus több formában jelent meg,¹⁵ mely formák többek között abban különböztek egymástól, hogy a közösséghez való tartozás mellett mennyire követelték meg az önfeláldozást a nemzeti közösségért, illetve hogy mennyire hangsúlyozták bizonyos csoportok kizárását a nemzeti közösségből.

A nacionalizmus a francia forradalom és a 19. század szülötteként először liberális formában vált népszerűvé. A liberális nacionalizmus kiállt az egy nemzetben egyesített emberi egyének jogaiért, többek között a közösségi önkormányzás jogáért is. Ezzel nem csupán az egyének jogait védte, hanem a közösségek jogait is, amelyek keretei között az egyének kormányozhatják magukat.¹⁶ A nacionalizmusnak ez a formája jellemezte a 19. század forradalmait, szabadságharcait és nemzetegyesítési kísérleteit.

A francia forradalom alatt a liberális nacionalizmus mellett nagyon gyorsan – a jakobinusokkal – megmutatkozott a nacionalizmus radikálisabb oldala is. Ebben nem (csupán) az egyének emberi jogait hangsúlyozták, hanem az egyéneknek a nemzet felé fennálló kötelességeit is. A radikális nacionalizmusban a nacionalizmus egyféle világi vallásként mutatkozott meg, amelyben a legnagyobb tisztelet nem Istent, hanem

⁹ Tömösy 1936. 9. o.

¹⁰ Fuller 1985.; Douhet 1985.; Mayer-Csejkovits 1928. 62–65. o.

¹¹ Kloska 2015.; Leöchev 1920.; Mayer-Csejkovits 1928. 67–72. o.

¹² Tuhacsevszkij 1969. és Isszerszon 1969.

¹³ Frunze 1959.; Ludendorff 1935.; Mayer-Csejkovits 1928. 65–67. o.

¹⁴ Perry 1984. 24. o.

¹⁵ Lásd H. Varró 1979. 24–139. o. és Gyurgyák 2007. 19–385. o.

¹⁶ Perry 1984. 27. o.

a nemzetet illeti meg. A francia forradalmat követően a nacionalizmus fejlődése a konzervatív nacionalizmus közvetítésével csak a 20. század első felében ért el ismét ebbe az állapotba, ekkor azonban már egész Európában.

Európában a liberális nacionalizmust a 19. század második felében a konzervatív nacionalizmus váltotta fel, amely nem az emberi jogokat, hanem a nemzeti érzést és az azt közvetítő nemzeti múlt és nemzeti kultúra jelentőségét hangsúlyozta. A konzervatív nacionalizmus célja már nem a nemzetek felszabadítása volt, hanem sokkal inkább a saját nemzetállami keretek között élő nemzeti kisebbségek asszimilálása. Az asszimiláció ugyanakkor nem volt ellenséges a nemzeti kisebbségekkel szemben (a magyar esetben inkább a sorsközösséget hangsúlyozta).¹⁷

A 20. század első felében a nacionalizmus radikalizálódott. A radikális nacionalizmus az egyént teljesen alárendelte a szakralizált nemzeti közösségnek, és megkövetelte tőle a nemzetért való önfeláldozást. A nemzeti közösséget egységes totalitárius rendszerbe szervezte, és kizárta belőle a sokszor ellenségeként értelmezett nemzeti és más kisebbségeket.¹⁸

A két világháború között a radikális nacionalizmusnak a társadalom és a hadsereg kapcsolatáról alkotott képét militarizmusnak nevezték. A militarizmusnak több jelentése is volt a korszakban. Értettek rajta katonai diktatúrát; a katonaságnak kiváltságokat biztosító társadalmi rendszert; illetve a katonai szempontok minden téren való figyelembe vételét. Ez utóbbi értelem magában foglalta a katonaságnak a társadalomra gyakorolt befolyását, és többek között azt az elvárást, hogy a társadalom minden polgárával sajátíttassa el a speciális katonai erényeket.¹⁹ A militarista gondolkodás szerint ezekre az erényekre a civileknek azért volt szüksége, hogy a hadseregbe kerülve már olyan előképzettséggel rendelkezzenek, amely megkönnyíti a kiképzésüket, tanításukat és nevelésüket.

A társadalom és a hadsereg viszonyának kérdésében a militarizmus szemben állt a konzervatív nacionalizmussal, mivel amíg a konzervatív nacionalizmus a hadsereget arra használta, hogy a nemzeti értékeket a társadalom tagjaival elsajátíttassa, azaz a hadsereget felhasználta a társadalom céljai érdekében, addig a militarizmus a társadalmat használta arra, hogy a hadsereg céljait megvalósítsa.

¹⁷ Vö. *Perry* 1984. 30. o. és *Szabó* 2006. 204–214. o.

¹⁸ Vö. *Perry* 1984. 32. o.; *Szabó* 2006. 214–231. o.; *Gyurgyák* 2012.

¹⁹ *Simsay* 1923. 390. o. és *Horváth* 1925. 642–643. o.

A katonai erények a két világháború között Európában

Az első világháború eredményezte technikai újítások jelentősen átalakították a háborúról kialakult 19. századi képet. A háború új formájára sokan a „jövő háborúja”-ként hivatkoztak. Amiként a jövő háborújában megváltoztak a háború céljai és eszközei, úgy megváltoztak azok a katonai erények is, amelyek segítségével ezt a háborút megvívni tervezték.

A jövő háborúja

Az 1920-as években a jövő háborújáról való gondolkodás meghatározó katonai gondolkodója volt a brit John F. Ch. Fuller (1878–1966), aki *A gépesített háború* című művében foglalkozott a kérdéssel, illetve a német Hans von Seeckt (1866–1936), aki az *Egy katona gondolatai* című könyvében írt a témáról.

Fuller szerint, ahogyan korábban a gőz felhasználása forradalmat indított el a hadviselésben, úgy a belső égésű motorok alkalmazása is forradalomhoz vezet. Ez az új forradalom, azaz a repülő, a gépkocsi (páncélgépkocsi, harckocsi), illetve ezek mellett a vegyi harcanyagok felhasználása, új katonai doktrína megalkotását teszi szükségessé.²⁰

Az új doktrína szerint a hadseregnek két részből kell állnia: egy magas képzettségű (elit), kisebb létszámú, ám hivatásos és folyamatosan a mozgósítás állapotában lévő katonaságból, és egy alacsonyabb képzettségű, nagyobb létszámú, sorozott és szükség esetén mozgósítható katonaságból. Az elit hadsereg is két részre tagolódik, a motorizált gerillákra, valamint a harckocsik és a páncélelhárító csapatok jelentette gépesített első vonalra. Összességében a hadseregnek így három része van, a motorizált gerillák, a harckocsik és a páncélelhárító csapatok jelentette gépesített erők, illetve a megszálló feladatokat ellátó gyalogos műszaki és csendőr alakulatok (amihez negyedikként csatlakozik még a légierő). Fuller a támadásban a gyalogágnak minimális szerepet szán (a gyalogság „az erődítmények királynője” lesz²¹), kizárólag a harckocsik számára nehéz terepen látja a helyüket.²² Ennyiben szerinte az új haderő hasonlítani fog Nagy Sándor hadseregére, amely könnyűlovasságból, nehézlovasságból és páncélos falanxból, illetve könnyűfegyverzetű egyéb csapatokból állt.²³

Az új fegyveres erők alkalmazásának célja nem a fizikai, hanem a morális pusztítás lesz, a demoralizálás. A motorizált gerillák és a repülők legfontosabb tulajdonsága, hogy az ellenség fegyveres erejének a harci szellemére, illetve az arcvonal mögött a polgári lakosság kitartására egyaránt képes hatást gyakorolni.²⁴ A háború során így

²⁰ Fuller 1985. 449. o.

²¹ Fuller 1923. 163. o.

²² Fuller 1985. 453., 489. o.

²³ Uo. 453., 460. o.

²⁴ Uo. 454. o.

nem (megerősített) arcvonalakban kell majd gondolkodni, hanem megerősített területekben és az azokon található nagy erődítményekben.²⁵

Fuller elméletének kiindulópontjához nagyon hasonlított Hans von Seeckt elképzelése, azaz von Seeckt is az elit csapatok szerepét hangsúlyozta gépesített háborúban. Az utóbbi azonban részben más következtetéseket vont le ezekből a kiinduló pontokból, különösen a szükséges erények területén.

Szerinte ugyanis a háborúk története a technológiai fejlődés révén az ember és az anyag vetélkedésének a története is. Ennek a vetélkedésnek az egyik megjelenési formája a támadás és a védelem párharca, azaz hogy egy új támadó technológia megjelenését kis idő múlva követi az azzal szembeállítható védelmi technológia. A technológiai fejlődés a támadás fejlődésével mindig az anyag hatalmát terjeszti ki az ember felett. Az első világháborúban az anyag brutális hatalmával „mozgásra képtelen, majdnem védtelen embertömeget állítottak szembe. Minél inkább növeljük a harcosok tömegét, annál bizonyosabb az anyag győzelme, mert ennek határa sokkal tágabb, mint a leggazdagabb emberi tartalék.”²⁶

A jövő háborújában ezért főként, de nem kizárólag a békében is fennálló hivatásos hadseregre kell támaszkodni, amely kisebb, de nagy értékű (elit), mozgékony (lovasság, gépesített csapatok), elsőrangú és a legmodernebb fegyverzettel ellátott és tehetséges parancsnokok által vezetett (műszaki kiképzésben is részesült) haderő. Von Seeckt ezt a haderőt fedező vagy működő hadseregnek is nevezi. Ennek a haderőnek a részét képezi a légierő, amelynek bevetése megelőzi a hivatásos hadsereg támadását. Amíg a hivatásos hadseregek küzdenek egymással, addig meg kell kezdeni az ország védelmének felállítását, azaz a tömeghadsereg mozgósítását. Ahhoz, hogy ez a védőerő fel tudjon állni, szükséges egy tisztekből és legénységéből összeállított „kiképző mag”, amely az ország fegyverviselésre képes fiatalságának kiképzési tanfolyamokat tart. A kiképzésnek – amelynek főként nem katonai, hanem általános testi és szellemi kiképzésnek kell lennie – az egész ifjúságra ki kell terjednie. Számukra nem szükséges a legmodernebb fegyverzet biztosítása, mivel annak megvásárlása és tárolása rendkívül költséges, és a gyors elavulási tendencia miatt gyorsan és sokszor kellene cserélni. A mozgósított állomány számára meg kell állapítani a fegyver típusát, amit a szükséges helyzetben – és csak akkor – tömegtermeléssel kell előállítani a megfelelő mennyiségben. Ehhez a gyárak békeüzemről hadiüzemre való átállítása szükséges. Mind az ifjúsági nevelés, mind a gyárak átállítása nagyban függ az állami kényszertől és az állami támogatástól,²⁷ amivel az állam csak akkor képes rendelkezni, ha centralizálja a társadalom erőforrásait.²⁸

²⁵ Fuller 1985. 469. o.

²⁶ Von Seeckt 1929. 82. o.

²⁷ Uo. 84–90. o.

²⁸ Uo. 103–104. o.

Összességében Fuller és von Seeckt szerint a jövő háborújában a gépesítés komolyan megváltoztatja a háború jellegét, a hadsereg felépítését és az arcvonalnak a háterszázhoz való viszonyát. A jövő háborúja a gépek háborúja lesz, amelyben a gyalogságnak nem lesz komoly szerepe, és amelyet főként a hivatásos-elit katonák fognak vívni az ellenséges területeken (és nem arcvonalon). Von Seeckt ezen túlmenően Fullerral szemben jobban hangsúlyozta a háterszáz szerepét. Ezt a szerepet a háterszáz pedig csak akkor tudja ellátni, ha az állami hatalom a szükséges mértékben megszervezi a társadalom erőforrásait.

A bátorság, a hősiesség, a becsület és a hűség

A két világháború közötti korszak szerzői a megváltozott háborúképhez részben megváltozott katonai erényeket kapcsolnak. A két világháború között egyszerre erősödtek meg a korábbi korszak (19. század) erényei és jelentek meg a 20–21. század erényei.

A katonai erényekkel a korszakban behatóbban foglalkozott Fuller a *The Foundations of the Science of War* című könyvében, Charles A. J. M. de Gaulle az *Út a hivatásos hadsereghez* című munkájában és von Seeckt az *Egy katona gondolatai* című könyvben.

Fuller kiemelt helyen tárgyalja a bátorság erényét. A bátorság a veszélyes helyzet kockázatoságának vagy az abból fakadó félelemnek a kezelése a cselekvés során. A veszélyes helyzet kezelésére többféle lehetőség van, azaz többféleképpen lehet bátornak lenni. A természetesen bátor cselekvés a gyakorlati okosság által korlátozott vakmerő tett, a mesterségesen bátor tett a veszélyes helyzetre előre felkészült és betanult viselkedés, a hazaszereteten alapuló bátorság a hazához való érzelmekből táplálkozó cselekvés, és a morális bátorság a morális (univerzális emberi) értékekre támaszkodó akaraterő kitartása.²⁹

Fuller a bátorság típusai közül említészerűen tárgyalja a természetes és a mesterséges bátorságot, illetve hosszasan a hazaszereteten alapuló bátorsághoz hasonló „bajtársiaságon” alapuló bátorságot. A természetes bátorságot, aminek fontos eleme a veszéllyel tisztában nem lévő, ezért félelmet sem érző vakmerőség, alapvetően a „kétségbeesett mániákus” tulajdonságának tartja, „aki nem gondol arra, hogy védje magát, következőképpen számtalan és ostoba kockázatot vállal, és bolondként leli halálát”.³⁰ Fuller szerint a félelem szükséges a háborúhoz, ami anélkül csak a mániákusok harca lenne. A bátorság elfogadható formájának a „bajtársiaság”-on alapuló bátorságot tartja.

Fuller szerint a katonai erények alapjai a természetes – biológiai – képességek, az ösztönök. A háborúhoz háromféle ösztöntípus szükséges: az önmegőrzés (*self-preservation*), a magabiztosság (*self-assertion*) és az önfeláldozás (*self-sacrifice*) ösztöntípusa.

²⁹ Boda 2021a. 69–81. o.

³⁰ Fuller 1926. 117. o.

Ezen típusokból egy-egy ösztönnek van jelentősége a háborúban, ezek a félelem, a bátorság és a „bajtársiasság” ösztöne. A „bajtársiasság” (*comradeship*) idézőjelben való használatával arra utalok, hogy Fuller a kifejezést annak bevett jelentésénél tágabb értelemben használja.³¹ Nála a „bajtársiasság” magában foglalja a szeretet többféle formáját – a hazaszeretetet, a vezetők tiszteletét, a társakban való bizalmat (ez a „klasszikus” bajtársiasság) és az önbecsülést is. A szeretet ezen különböző formáiban az a közös, hogy egyaránt az önzés meghaladását teszik lehetővé,³² közülük azonban – a nacionalizmusnak a korban felvázolt szerepe miatt – a hazaszeretet tekinthető alapvetőnek (azaz a katonai vezetők és társak felé irányuló szeretetnek és a katona saját maga felé irányuló szeretetének is részben a hazát és a nemzetet érintő értékekkel kell összefüggésben lennie).

A félelem, a bátorság és a „bajtársiasság” úgy viszonyul egymáshoz, hogy a félelem és a „bajtársiasság” egyensúlya eredményezi a bátorságot. Ahogy Fuller fogalmaz (a „bajtársiasság”-ra a „morál” kifejezéssel utalva): „az akarat a félelem és a *morál* által kiegyensúlyozott, ezért mindkettő lényeges az akarat fenntartásához. Amikor a félelem és a *morál* kiegyensúlyozza egymást, akkor az akarat aktusa racionálisan irányított. Nem kíséreljük meg a *morállal* megsemmisíteni a félelmet, hanem inkább ellenőrzés alá vonjuk.”³³

Fuller szerint a katona (és minden más emberi lény is) alapvetően fél. A félelem megzavarja az akaratot, ami megbénítja az értelmet, azért, hogy ezzel megvédje a biológiai testet: a félelem pánikot okoz, ami pedig megfutamodást. A félelemnek kétféle formája van: a fizikai félelem, amikor a katona valami jelenlévő veszélytől fél, és a morális félelem, amikor valami képzelt, jelen nem lévő veszélyt sejt. A fizikai félelem a fizikai eszközök és azok katonai kiképzéssel begyakorolt működtesítésének segítségével kezelhető, azaz a mesterséges bátorsággal. A morális félelem ezzel szemben a katonai kiképzéssel elsajátított „bajtársiasság” segítségével vonható irányítás alá.³⁴

A „bajtársiasság”-on alapuló bátorság így részben a hazaszeretettel, részben azonban az értelemmel-akarat (racionalitással) áll összefüggésben. Ez a bátorság így nem csupán érzelmi elköteleződést foglal magában a haza és a nemzet jelentette értékek iránt, hanem értelmi-akarat elköteleződést is. A bátorság segítségével a félelem az érzelem által elnyomható, az értelem-akarat által uralható. A kettős elköteleződés ezeket összesítve öntudatos fellépést tesz lehetővé az értékek mellett és a félelemmel szemben. A nemzeti öntudatra építő bátorság az erkölcsi bátorság.

³¹ Boda 2021a. 122. o.

³² Fuller 1926. 123–124. o.

³³ Uo. 121. o.

³⁴ Uo. 121–122. o. De Gaulle hasonló véleményen van, ugyanis szerinte a bátorság és a becsület hagyományos formáinak helyét az ügyességen és a hazaszereteten alapuló bátorságnak kell átvennie. De Gaulle 1985. 632–636. o.

A hősiesség a bátorság végletes formája, amikor a katona a becsületért, a hazáért vagy az emberiségért áldozza fel önértékét, végső esetben az életét is.³⁵ A hősiesség Fuller esetében is összekapcsolódik a bátorsággal, illetve a bátorság alapját is képező erénnyel. Fuller elméletében ugyanis a hősiesség is, akárcsak a bátorság, a „bajtársias-sággal” hozható összefüggésbe. A „bajtársiaság” ugyanis az önfeláldozás ösztöntípusának egyik formája, amely által a katona kész feláldozni az érdekeit és akár az életét is a hazáért, a vezetőért, a bajtársaiért és a becsületért.³⁶ Ezen célok közül a legfontosabb a hazáért való önfeláldozás.

A becsület erényének jelentőségét Fuller nem hangsúlyozza, aminek az lehet az oka, hogy elsődleges jelentésében az a természetes bátorsághoz kötődik, amit azonban Fuller elutasít. A becsület erénye azonban más formáiban szorosan kapcsolódik a bátorság más formáihoz. A katonai becsület a legfontosabb katonai értékhez, a bátorsághoz való ragaszkodás erénye, ami a bátor tettekért járó közösségi megbecsülés belsővé tételével alakítható ki. A becsületnek különböző típusai vannak annak megfelelően, amilyen közösségek részéről a katona megbecsülésben részesülhet. Ezek: az önbecsülés, amennyiben valaki a saját maga teljesítményére büszke; az erkölcsi becsület, amikor a katonatársak megbecsülése a fontos; a közösségi becsület, amikor a társadalom megbecsülése lényeges; és a morális becsület, amikor az emberiség megbecsülésének van jelentősége.³⁷ Fullernak a „bajtársiaság”-ról alkotott elképzelései úgy értelmezhetők, hogy számára éppúgy fontos a nemzeti közösség megbecsülése, az előljárók és a katonatársak megbecsülése, mint az önbecsülés. Ezek közül azonban kiemelkedő jelentőségű a nemzeti közösséggel való kapcsolat, a becsület különböző típusai így visszavezethetők a nemzeti közösségi becsületre.

Végezetül a hűségről. Fuller a hűségről hasonlóan keveset ír, ám itt az ok abban keresendő, hogy az igen közel áll a „bajtársiaság”-hoz. A hűség erénye ahhoz a közösséghez való ragaszkodást foglalja magában, ahonnan a katona a bátorságáért a megbecsülését nyeri. Ez a közösség állhat csupán a katona saját személyéből, a katonai hivatás kedvezményezettjeiből (a civilekből) és a többi katonából (ide tartozik a bajtársiaság idézőjelek nélkül), a haza jelentette nemzeti közösségből, vagy a morális (univerzális emberi)³⁸ elvek definiálta emberi közösségből.³⁹ Fuller a „hűség” kifejezést a vezetők tiszteletére használja, azonban a fogalomhoz sorolja még a hazához való hűséget (a patriotizmust), a katonatársakhoz való hűséget (a bajtársiaságot), és a katona önmagához való hűségét is, azaz mindazt, amire a „bajtársiaság” kiterjed.⁴⁰

³⁵ Boda 2021a. 83–96. o.

³⁶ Fuller 1926. 117., 120., 123–124. o.

³⁷ Boda 2021a. 97–111. o.

³⁸ A „morál” kifejezés itt a fulleri használatától eltérően az univerzális emberi értékekre utal, például az emberi jogokra. Fulleri értelemben a „morál” a nemzeti társadalom értékeit foglalja magában. Ez utóbbiakra a tanulmány az „erkölcsi” kifejezést használja.

³⁹ Boda 2021a. 113–128. o.

⁴⁰ Fuller 1926. 123–124. o.

Ezek közül azonban a hazához való kapcsolat kiemelkedő jelentőségű, így a hűség különböző típusai is visszavezethetők a hazához való hűségre.

Összességben azt mondhatjuk, hogy az alcímben jelzett valamennyi katonai erény megtalálható Fuller elméletében, amelyek mindegyikének a „bajtársiasság” mint a hazához (nemzethez) való érzelmi és értelmi – összességében öntudati – kapcsolat nyújt alapot. Fuller számára azonban a bátorság a legfontosabb erény, amelynek egy speciális formáját írja körül. Ezt a bátorságot erkölcsi bátorságnak nevezhetjük, mert tartalma részben a nemzeti értékrendszerhez való ragaszkodást foglalja magában, illetve mert a ragaszkodás az érzelmeken és az értelmeken-akaraton – az öntudaton – is alapul. Az erkölcsi bátorság nagyon hasonlít a 19. századi, hazaszereteten alapuló bátorságra, mivel mindkettőben fontos a társadalomhoz, a nemzethez és a hazához való ragaszkodás, azonban a hazaszereteten alapuló bátorság esetében a ragaszkodásnak csupán érzelmi alapja van. Az erkölcsi bátorság hasonlít a 20–21. századi morális bátorságra is, amely a morális (univerzális emberi) értékek mellett való kitartás, azonban az értékek természetében különbözik attól. Az erkölcsi bátorság így átmenetként értelmezhető a 19. illetve a 20–21. századra jellemző bátorságformák között. A hősiesség, a becsület és ezek Fuller által képviselt változatai szintén átmeneti erényeknek tekinthetők.

A katonai vezetői erény és a fegyelmezettség

A katonai vezetői erény és a fegyelmezettség két, szorosan összetartozó erény. A parancsnok akkor képes sikeresen vezetni az alárendeltjeit, ha azok rendelkeznek a megfelelő fegyelmezettség-erénnyel. E két erény egyikének hiánya már komolyan akadályozza a sikeres feladatvégrehajtást.

A katonai vezetői erény szerepe, hogy általa a parancsnok a kiszámíthatatlan helyzetben, a kiszámíthatatlanság csökkentésével képes az alárendelt állománnyal a katonai célt sikeresen elérni. A fegyelmezettség erényének célja ezzel összefüggésben az, hogy az alárendelt katona a kiszámíthatatlan állapotban képes legyen a parancsok vezetése alatt részt venni a katonai cél sikeres elérésében. Mindkét erénynek több formája van, amelyek a katonai vezetői erény esetében a becsület, a szervezés, a gondoskodás, illetve a morális integráció és koordináció, a fegyelmezettség esetében pedig a becsület, a szigorú engedelmesség, a bizalom, illetve a professzionálisan autonóm feladatvégrehajtás erényeihez és képességeihez kapcsolódnak.⁴¹

A katonai vezetői és a fegyelmezettség erényeivel a korszakban Fuller, de Gaulle és von Seeckt egyaránt foglalkozott. Fuller különbséget tesz a hivatásos csapatok és a megszálló csapatok vezetése és fegyelmezettsége között. A megszálló csapatok vezetése az adminisztráció szervezését, fegyelmezettsége pedig a szigorú engedelmességet

⁴¹ Boda 2021. 129–180. o.

foglalja magában.⁴² A hivatásos csapatok esetében a vezetésben és a fegyelmezettségben is a közös morális elem (a morált fulleri, azaz „bajtársi”, a hazaszeretet magában foglaló értelmében véve) a legfontosabb. Mivel azonban a vezetőnek és az alárendeltnek a parancsteljesítésben eltérő szerepe van, ezért a morális elem is különbözőképpen érvényesül a két esetben. A parancssal a vezető kifejezi az akaratát, de nem közvetlenül, hanem közvetve, a morális indokokra épülő cél megfogalmazásán keresztül. Az alárendelt katona engedelmeskedik a parancsnak, azonban nem mechanikusan, hanem olyan lényként, aki képes saját magát vezetni, és ekként a parancsok indokát és célját a sajátjaként képes felfogni és elfogadni. Az alárendelt nem közvetlenül a vezetőnek vagy az ő parancsának (akaratkifejezésének) engedelmeskedik, hanem a parancs által közvetített indokolt célnak. Fuller szerint a „vezetés morális célja olyan közel hozni egymáshoz az ő [vezető] és a katona indokait, hogy a kettő egyé váljon, és egyetlen mentális erőként hasson. Ezt a tábornok és a beosztottjai akaratának a háború morális szférájában való együttműködése teljesíti be.”⁴³

A vezető az indokkal alátámasztott céllal lelkesíti az alárendeltjeit. A lelkesítés nem fanatizálás, amikor „az egyik lélek megvilágítja a másikat”, hanem az értelem segítségével végrehajtott motiválás, amiben „az értelem és a szív egysége” nyilvánul meg.⁴⁴ A vezető, aki nagyobb rálátással bír a jelentőséggel rendelkező indokokra, a megfelelő célok kijelölésével „házigazdaként” gondoskodik az alárendeltjeiről, a békében és a csatában egyaránt. Cserébe az alárendeltnek bizalommal vannak a vezető felé, hogy ő hozzáértően és jószándékkal vezeti őket. Ez a morális egységen alapuló, vezetőbe vetett bizalom „a pánik elleni varázslat”. Az alárendeltnek a bizalom miatt engedelmeskedik a vezetőnek, fegyelmezettségük a bizalmon alapszik.⁴⁵

A békebeli gondoskodási folyamat, amelynek során kialakul a bizalom és a morális egység vezető és vezetett között, a katonai szocializáció folyamata. A szocializációban kiemelt jelentősége van a haza és a nemzet jelentette értékeknek, amelyek képesek biztosítani a nemzeti öntudatot, a parancsnok és az alárendelt morális egységét, „az értelem és a szív egységét”.

Fuller a hivatásos csapatok esetében elzárkózik a túlzott vezetői szervezéstől. A vezetőnek szerinte olyan eredeti egyéniségnek kell lennie, aki képes önállóan tervezve, de mások által előre nem látható módon sikereket elérni, azaz az ellenség vezetője számára is váratlan húzásokat tenni, és a másikat a saját tervének feladására bírni. Az eredeti egyéniség képes a dolgokat sajátosan, de világosan és határozottan értelmezni, és képes bizonyítani vezetői nagyságát, valamint lelkesedést kiváltani az embereiben.⁴⁶

⁴² Fuller 1985. 454–455. o.

⁴³ Fuller 1926. 125. o.; vö. Boda 2016b. 25–27. o.

⁴⁴ Fuller 1926. 115. o.

⁴⁵ Uo. 125–126. o.

⁴⁶ Uo. 127–128. o.

A vezetőnek rugalmas terveket kell alkotnia, amelyeken adott esetben lehet változtatni, illetve biztosítani kell az alárendelt vezetőknek az önállóságot. Ez utóbbi abban áll, hogy parancsaiban csak a hadművelet főbb céljait jelöli meg, és a végrehajtás módját az alárendelt vezetőkre bízta. A végrehajtást tekintve Fuller külön hangsúlyozza az alternatív célok kijelölésének szükségességét, amivel bizonytalanságban lehet tartani az ellenséget, illetve szabad mozgásteret lehet fenntartani a saját csapatok számára. Amikor a harcra kerül a sor, akkor a vezetők helye a döntő pontokon van.⁴⁷

De Gaulle hasonlóan gondolkodik a vezetés kérdéséről, mint Fuller, számára is fontos a hazaszeretet (öntudati) összekapcsoló ereje, és a vezetői önállóság hangsúlyozásával ő is decentralizálná a vezetést. Ezzel együtt azonban az önállóságot inkább hangsúlyozza,⁴⁸ kiegészítve azzal a hazaszeretettel.⁴⁹

De Gaulle a háborút kis csoportok önálló, rövid (lépcsőzetes) és meglepetésszerű előretöréseként képzei el,⁵⁰ amihez speciális vezetési képességek szükségesek. Úgy véli, hogy a katonai vezetésnek van egy állandó, soha nem változó magja,⁵¹ van egy bürokratikus része és van egy, a parancsnok személyiségéhez kapcsolódó része. A bürokratikus vezetés szükségessége abból származik, hogy a jövő háborúja a gépek háborúja lesz, amiben nem annyira az embereket kell lelkesíteni, mint ismerni a használt eszközök teljesítményét, bevetésük műszaki feltételeit, és nyilvántartani a rendelkezésre álló eszköz- és lőszerkészletet.⁵² Fontos azonban, hogy emellett a katonai vezetőnek olyan személyisége legyen, ami lehetővé teszi számára az önállóságot a célok követésében és az eszközök kiválasztásában, a gyors döntések meghozatalát és a határozottságot. Ez a vezetési filozófia a katonai vezetés decentralizálását foglalja magába.⁵³

Von Seeckt – de Gaulle-lal ellentétben – főként a fegyelmezettséggel foglalkozik. Szerinte a technológiai fejlődés és a gépesítés is igényli az eszközökkel való bánás hozzáértő fegyelmezettségét,⁵⁴ a fegyelmezettség azonban a katonai léttel szorosan összefüggő erény. Mivel a hadművészet az ellenség megsemmisítésére törekszik, ezért minden katonának számolnia kell azzal, hogy őt is megsemmisíthetik. „Az életért és a halálért való felelősség az, ami a katonának sajátosságát, komolyságot és önértzetet kölcsönöz. Nemcsak a maga életéért felelős, [...] hanem felelős egyszersmind bajtársainak és végül az ellenfélnek életéért is, akinek megölésére nem szabad elhatározása, hanem hivatása készíti.”⁵⁵ A katonák a hadseregben egyesülve a közös célért vállal-

⁴⁷ Fuller 1985. 455–456. o.

⁴⁸ Vö. De Gaulle 1985. 636. o.

⁴⁹ A 19. században a francia Charles Ardant du Picq francia ezredes már hangsúlyozta a hazához való hűség és a hazaszeretet fontosságát. Boda 2021b.

⁵⁰ De Gaulle 1985. 650., 653. o.

⁵¹ Uo. 657. o. A vezetés állandó részét tekintve Fuller is egyetért. Fuller 1985. 457. o. és Fuller 1923. 27–55. o.

⁵² De Gaulle 1985. 657–658. o.

⁵³ Uo. 658–663. o.

⁵⁴ Von Seeckt 1929. 82–83. o.

⁵⁵ Uo. 98–99. o.

ják ezt a felelősséget. A katonai felelősség a hadseregben a bajtársiasság erényeként, illetve a gondoskodás és a bizalom erényeként jelenik meg. A bajtársiasság az egyenlő katonák közötti felelősségvállalás, aminek tartalma a „mindenki mindenkiért” követelménnyel fejezhető ki. Az alárendelt és a fölérendelt katonák között a felelősségvállalás a fölérendelt oldalon a nemzeti célok elérése érdekében való vezetői gondoskodásban testesül meg, az alárendelt oldalon pedig a fölérendeltbe vetett bizalom erényén alapuló fegyelmezettségben.

Von Seeckt eddig a pontig nagyjából követte Fullernek a fegyelmezettségre vonatkozó elképzeléseit, azonban ezt követően szembemegy azokkal. Úgy véli ugyanis, hogy a parancsnoklás és a fegyelmezettség ugyanakkor könnyű, ha „értelmesen parancsolunk és bizalommal engedelmességgel”. A fegyelmezettség azonban nem képzelhető el kényszer nélkül: „[m]inél önkéntesebb a fegyelem, annál jobb; de csak az a fegyelem állja ki a veszély órájában a próbát, amely szokássá és természetszerűvé vált”.⁵⁶ Von Seeckt így a szocializáción és bizalmon alapuló fegyelmezettséggel szemben előnyben részesíti a rászoktatáson és drillen alapuló szigorú engedelmességet.

Összességében Fullernek és de Gaulle-nak hasonló képe van a vezetésről és fegyelmezettségről, amitől némileg különbözik von Seeckt elképzelése. Fuller és de Gaulle számára a vezetői erény és a fegyelmezettség részben a 19. századi gondoskodás és a bizalom erényei, részben azonban a 20–21. századi morális (univerzális emberi értékek köre szerveződő) integritás és professzionális autonómia erényei. A két háború közötti erények – a haza és nemzet jelentette értékek indokolta gondoskodás az alárendeltről és az önálló vezetés, illetve ugyanezen értékek alapján álló bizalom a feljebbvalóban és az önálló feladatteljesítés (legalábbis az alsóbb vezetők esetén) – átmenetet képeznek a 19. századi és a 20–21. századi erények között. Ezeket az átmeneti erényeket erkölcsi integritásnak és szocializált autonómiának nevezhetjük. Ezzel szemben áll von Seeckt elmélete, amelyben a fegyelmezettség a szigorú engedelmeség illetve a bizalom kombinációjának tekinthető, melyek közül azonban a szigorú engedelmeséget tekinti alapvetőnek.

A katonai erények a két világháború közötti Magyarországon

A két világháború között a magyar katonai etikai gondolkodásnak több szempontból is különös jelentősége volt. Az erkölcsi értékeknek nagy fontosságot tulajdonítottak a jövő gépháborújában,⁵⁷ a világháborús békét követően életbe lépett számbeli korlátozások közepette (mint a minőségbiztosítás zálogának),⁵⁸ illetve a nemzet erkölcsi megújulásának a folyamatában (amiben a hadseregnek kell élen járnia).⁵⁹

⁵⁶ Von Seeckt 1929. 100. o.

⁵⁷ Raics 1920a. 66. o.

⁵⁸ Uo. 76. o. és Máté Török 1936. 2. o.

⁵⁹ Raics 1920a. 87. o. és Máté Török 1936. 3. o.

Az erkölcsi szempontból ideális katonára leventeként⁶⁰ vagy a vitézi cím segítségével hivatkoztak.⁶¹

A két világháború közötti magyar katonai etikai gondolkodás azonban nem volt teljesen egységes, hanem az 1920-as, a 30-as és a 40-években kifejtett elképzelések bizonyos tartalmakban különböztek egymástól. Amíg a 20-as évek elképzelései követték a nyugati, főként Fullerhez kapcsolódó hadtudományos elméletet, de a hadtudós Zrínyi Miklós nézeteit is beépítették – párhuzamot látva a 17. századi és az első világháború utáni magyar hadseregépítés között⁶² –, addig a 30-as évek közepétől a magyar faji (etnikai, népi, nemzeti) öntudatot alkotó képességek és harcmódbeli jellegzetességek felderítése volt a legfőbb cél. Végül a háborútól terhelt 40-es években mindkét korábbi megközelítés háttérbe szorult, és a gyakorlati célok, a háborúban való aktuális részvétel támogatása került előtérbe.

Az alábbiakban nem foglalkozom a korszakon belüli dinamikával, hanem inkább a korszak olyan jellemzőire koncentrálok, amelyek szembeállítják azt a megelőző és a következő korszakokkal. A katonai erények bemutatása előtt most is először a jövő háborújának elméletére térek ki.

A jövő háborúja

A két világháború között Magyarországon is komoly érdeklődést váltott ki a jövő háborújának a kutatása. Mayer-Csejkovits Károly nyugalmazott ezredes a 20-as évek végén, Magyarosy Sándor ezredes pedig a 30-as évek elején járta körül a kérdést.

Mayer-Csejkovits szerint az első világháború nem csupán fegyveres mérkőzés (párbaj) volt két állam hadserege között, hanem „az állami élet minden ágazatára kiterjedő élet-halálküzdelem” és a „hadigépek mérkőzése”.⁶³ Ez azért fontos, mert ugyan ez a háború lezárult, azonban közel volt a következő háború. A következő háború – a jövő háborúja – „zivatarszerűen indul meg olyan rajtaütéssel, amelyeket *hivatásos békehad-seregek* mindazon hadigép tömegekkel hajtanak végre, amelyeket már békében beszerezni és készenlétbe helyezni tudtak”.⁶⁴ Ennek az a célja, hogy az ellenséget meglepje és felkészületlenül érje, hogy még a mozgósítás befejezése előtt támadja meg, és pánikot keltsen a hadseregben és a civil lakosságban, erkölcsi összeomlást idézzen elő.⁶⁵ Az erkölcsi összeomlásban az államvezetés meggyengül, forradalmi mozgalmak ütnek fel a fejüket (ahogy a magyar példa is mutatta), a politikai vezetés megszűnik, és a fegyveres belhatalom megbízhatatlanná válik.⁶⁶

⁶⁰ Papp 1920c.

⁶¹ Daróczy 1921.

⁶² Gyalóka 1921.

⁶³ Mayer-Csejkovits 1928. 58–59. o.

⁶⁴ Uo. 68. o.

⁶⁵ Uo. 64. o.

⁶⁶ Mayer-Csejkovits 1929. 24. o.

A korszerű fegyverek egyik fontos tulajdonsága a pánikelőidéző képességük. A jövő háborújának új eszközeként ezért fontossá válik a propaganda. A propaganda egyik része annak megmutatása a saját állampolgároknak, hogy a háború az érdekükben áll, mivel a háborúban nem csupán a fegyvereknek van jelentősége, hanem a harcoló nemzetek hangulatának, teljesítőképességének és áldozatkészségének is.⁶⁷ A propaganda másik része pedig annak bizonyítása a világ számára, hogy a háborúban való részvétel igazságos és megfelel a nemzetközi jognak. Ez utóbbi egyben rombolja az ellenség erkölcsi erejét és lelki felkészültségét is, ami kihatással van az ellenség háborús teljesítményére, mivel belpolitikai alap nélkül nem lehet külső háborút vívni.⁶⁸

A háborúnak a zivatarszerű kezdeti szakaszát megrohanásnak vagy „guerillaszerű, de stratégiailag döntési lehetőségeket nyújtó” harcnak lehet nevezni.⁶⁹ Ehhez a békeidőben is fennálló kisebb létszámú, de ütőképes és hivatásos elithadseregre van szükség. A megrohanás a megtámadott államnak nem csupán a szomszédos területeire terjed ki, a gépek – a repülőket, a harcokocsik, a kerékpáros és motorizált osztagok, a kémiai harceszközök és a messze hordó ágyúk – tömeges alkalmazása ugyanis megnöveli a hadizóna kiterjedését. A kis országok esetében így megszűnik a front és a hátszár közötti megkülönböztetés.

A megrohanás és gépmérkőzés azonban csak a kezdete lesz a háborúnak, mivel az állam a teljes lakosságának (a nőknek és a gyerekeknek is), illetve a teljes anyagi és erkölcsi erejének bevetésével fog küzdeni. A kisebb elithadseregre csak azért van szükség, mert az államnak nincs lehetősége arra, hogy a lehetséges teljes fegyveres erejét korszerű elithadsereggé nevelje, szerelje fel és képezze ki. A fegyveres erők így két csoportba oszthatók: az elitsapatokra, amelyek kiegészülnek megszálló, hátvéd és mozgósítást-biztosítást ellátó rendészeti alakulatokkal; illetve tömeghadseregre, amelynek sem a kiképzése, sem a felszerelése nem éri el az elitsapatok színvonalát. A jövő háborúját az elithadseregek összezapása vezeti majd be, azonban ha a megrohanás kudarccal végződik, akkor a háború egy idő után átalakul tömeghadseregek megsemmisítő vagy felőrlő állóharcává.⁷⁰

A jövő háborúját megelőző kül- és belpolitika legfontosabb szerepe a támadó szándék elrejtése, illetve az ország gazdasági felkészültségének a biztosítása. Az előbbi akadályozza az ellenség mozgósítását (nem ad rá okot), de egyben azzal a következménnyel jár, hogy „állandó háborús veszedelem” áll fenn.⁷¹ Az utóbbi által kell a politikának biztosítania, hogy a hadsereg ütőképes maradjon, és a lakosság ne éhezzen, ugyanis mindkettő könnyen erkölcsi összeomláshoz vezethet.⁷² A gazdasági

⁶⁷ József 1936. 2. o.

⁶⁸ Mayer-Csejkovits 1929. 25. o. és Magyarosy 1932. 29. o.

⁶⁹ Mayer-Csejkovits 1928. 69. o.

⁷⁰ Uo. 70. o. és Magyarosy 1932. 23. o.

⁷¹ Mayer-Csejkovits 1928. 68. o.

⁷² Mayer-Csejkovits 1929. 26. o.

felkészülésnek van közvetlen külpolitikai jelentősége is, ugyanis célja az is, hogy az ellenséget elzárja a világpiactól és így okozzon gazdasági és erkölcsi összeomlást (ez azonban kétélű fegyver, hiszen mindkét felet érinti).⁷³

„*Férfierények*” a két világháború között

A korszak katonai etikai gondolkodásának fontos jellemzőit már 1920-ban megfogalmazta nagymegyeri Raics Károly ezredes a *Férfierények a csapatvezetés szolgálatában* című cikkében. Raics szerint a modern, hadigépekkel vívott háborúban a háborúnak „az emberi lélekre gyakorolt, sokszor bizony *megrendítő hatásával*” kell számolni, amit egyedül a „férfierények” segítségével lehet ellensúlyozni. A „férfierények” nem mások, mint a katonák számára jelentőséggel bíró szellemi és erkölcsi képességek. Nagymegyeri szerint a gépküzdelem lelkiekben megrendítő hatását egyedül a „kitartás és a kötelességérzet” képes kiegyensúlyozni. Fontos azonban, hogy a kitartást és kötelességérzetet ne feszítsük túl: „igen veszedelmesnek látszik azonban a győzniakarás legfőbb elvén *kívül a többi harcászati elvhez is túl mereven ragaszkodni*”.⁷⁴ Az elvek merev alkalmazása helyett az önbizalmon alapuló önállóságnak kell előtérbe kerülnie, mely képesség összhangban van a magyar „nemzeti jellemmel”, akárcsak a meglepetésen alapuló mozgó gépharc alapvető feltételeivel. A parancsnoki önállóságot azonban a katonai cél sikeres eléréséhez még ki kell egészítenie a beosztott katonák előljáróik felé mutatott bizalmának, illetve a bizalmon alapuló csapatszellemben és fegyelmettségnek. A csapatszellemben központi értéke van a történelmi hazának, amelynek a visszaszerzését Raics ezért „becsületbeli kötelességnek” tartja,⁷⁵ és érte önfeláldozást vár.⁷⁶ Gondolatmenetében a katonai erények számos formája kap szerepet. Nézzük ezeket az erényeket részletesebben!

A bátorság, a hősiesség, a becsület és a hűség

A bátorság három formájának a hangsúlyozását találjuk meg a korszakban: a természetes bátorságot, a mesterséges bátorságot és a hazaszereteten alapuló bátorság egy speciális formáját, az erkölcsi bátorságot.

A természetes bátorsággal rendelkező katonára Máday István egyetemi tanársegéd, nyugalmazott százados úgy hivatkozik, mint a valódi harcosra és a kedv katonájára: „[a] *valódi harcos* [...] ravasz, sőt álnok; bátor és könnyelmű; meggondolás nélkül mindent kockára tesz, hacsak némi reménye van reá, hogy ellenségét egy csapással semmisítse meg. Nem szereti a könnyű győzelmet; sőt keresi az akadályokat, hogy

⁷³ *Magyarosy* 1932. 27. o.

⁷⁴ *Raics* 1920a. 66. o.

⁷⁵ Uo. 67–75. o.

⁷⁶ *Raics* 1920b. 7–8. o.

a legyőzésük alkalmával érzett diadalérzést minél gyakrabban tapasztalhatta.”⁷⁷ A kedv katonájával áll szembe a kötelesség katonája, akire az erkölcsi bátorság a jellemző. A kötelesség katonája ugyanis a nemzeti kultúra – a haza – értékeit elsajátítva „kitart állomáshelyén, akkor is, ha életébe kerül”.⁷⁸ A természetes bátorsággal rendelkező kedv katonája inkább a támadásban és így a mozgó harcban és a rohamharcászatban állja meg a helyét, az erkölcsi bátorsággal rendelkező kötelesség katonája pedig inkább a védekezésben és az állóharcban teljesít jól. Máday szerint ugyan a jó katona bátorsága mindkét bátorságot magában foglalja, azonban amíg a kötelesség katonáját „mindenre” meg lehet tanítani, például a támadásra is, megtanítva neki, hogy a támadásnál felmerülő veszélyes helyzetekre miként reagáljon, addig a kedv katonáját a kitartásra nem lehet oktatni. Végeredményben Máday az erkölcsi bátorság mellett teszi le a szavazatát.

Az erkölcsi bátorság hasonlít a hazaszereteten alapuló bátorágra, mert a hazához kapcsolódó értékeket használja a veszélyes helyzet előidézte félelem kezelésére. Különbözik is azonban attól, mert az erkölcsi bátorságban az érték mellett való értelmi-akaratitartás is jelen van a hazaszereteten alapuló bátorságra jellemző érzelem, a hazaszeretet mellett. Az erkölcsi bátorság nem tisztán az érzelmek, nem tisztán az értelem-akarat következménye, hanem a kettő által együtt eredményezett faji (nemzeti) öntudaté.

A vizsgált korszakban az erkölcsi bátorság részét képezte a haza és az öntudat fogalma mellett az is, hogy a katona „kész legyen önmagát feláldozni” a hazájáért.⁷⁹ A haza szolgálatára rendelt élet így a legmagasabb értékű életet jelentette. Haza alatt a korszakban pedig a történelmi Magyarországot értették.

Az erkölcsi bátorság – és általában a bátorság – azonban alapesetben nem követeli meg az élet feláldozását, csupán a veszélyes helyzetben a félelem kezelését. Mivel az erkölcsi bátorságot ebben a nagyon fokozott formában definiálták, azon inkább hősiességet értettek, de a hősiességnek sem az alapváltozatát, hanem a fokozott formáját. A hősiesség alapesetben ugyanis a bátorság fokozott formája, ami szintén nem feltétlenül jár együtt a halállal.⁸⁰ Így az erkölcsi bátorságot a két világháború között olyan fokozott hősiességgént jellemezhetjük, aminek a meghatározásában benne van a halálra szánt élet.⁸¹ A magyar katonatiszt (egyik) korabeli definíciója szerint a magyar tiszt a „nemzeti eszme örök vezérharcosa s ha kell, vértanuja is”.⁸² Berkó István szavaival: „A harcosokat nem csak a bátorság viszi a kézitusába, hanem még valami fontos erő is. Ez a fontos erő a *hősiesség*. A hősiesség ugyanis más valami, mint a bátorság, noha körülbelül testvéreknek is lehetne mondani. A bátorság tudniillik egyéni hajlam

⁷⁷ Máday 1926. 522. o.

⁷⁸ Uo. 524. o. Lásd még Berkó 1930. 450–451. o.

⁷⁹ Raics 1920b. 7. o.

⁸⁰ Boda 2021a. 84. o.

⁸¹ Tömösy 1937. 86. o.

⁸² Máté Török 1936. 1. o.

[természetes bátorság, de nem a hazaszereteten alapuló bátorság – B. M.]; a hősiesség pedig a kötelességnek minden áron, még az élet árán is, hívés teljesítése.”⁸³

A bátorság felcserélése a fokozott hősiességgel a konzervatív nacionalizmus és a militarizmus közötti váltást is jelzi. Amíg a korábbi elképzelések szerint a hadsereg van a társadalomért, azaz a család és az iskolák mellett besegít a nemzeti öntudat kialakításába, addig a két háború közötti időszakban már a társadalom tagjaiban kellett olyan erényeket kialakítani, amelyekre aztán lehet építeni a hadseregben, ahol tisztként a nemzet élharcosává válhat az állampolgár. Ennek az elképzelésnek az volt az alapja, hogy a katonai szempontból is fontos nemzeti tulajdonságok – a feltételezések szerint – már biológiai szinten jelen vannak a magyar állampolgároknak, csak elő kell hozni azokat. Ezt megtenné egy háború is, akkor azonban már késő lenne, így jobb, ha a társadalom a megfelelő módon neveli a tagjait.⁸⁴ A társadalom és a hadsereg viszonya megváltozásának egy másik, szélsőségesebb jele, hogy némely szerző szerint a „*legfelsőbb katonai vezetésnek uralnia kell és befolyást kell nyernie az államvezetés többi szerteágazó területére*”.⁸⁵ A hadsereg lesz a cél, a társadalom az eszköz, és „Hazánk az új kor új Spárta-állama lesz” – mondja egy korabeli szerző,⁸⁶ egy másiknál pedig azt olvassuk: „[a] hadseregszellem nemzeti közkinccs”.⁸⁷

A militarista gondolkodásban a becsület és a hűség annyira nyilvánvalóan szükséges erények, hogy túl sok szó nem is esik róluk. A becsület, azaz a bátor tettek ismételt végrehajtásának az erénye két formában kerül néhol mégis említésre: mint önbecsülés, ami az önállósághoz szükséges és azzal együtt járó erény;⁸⁸ és mint közösségi becsület. Utóbbi ahhoz az elképzeléshez kapcsolódik, hogy „[a] hadseregszellem nemzeti közkinccs”, ezért a katonák a nemzeti társadalomban megbecsülést érdemelnek. A hűség szintén ez utóbbi elképzeléssel összhangban kap szerepet, amikor azt hangsúlyozzák, hogy „[a] laktanyákba nem bezárjuk az embereket, hanem az arra érdemeseket oda beengedjük, hogy alkalmuk legyen megmutatni fajtájuk és hazájuk iránt érzett hűségüket”.⁸⁹

Ez az jelenti, hogy amennyire a kora újkorban elkülönült egymástól a hadsereg és a civil társadalom,⁹⁰ úgy a két világháború közötti időszakra ez az elkülönülés – az ideológia szintjén – teljesen megszűnt. Ennek következménye, hogy a két világháború között nem kaptak nagy hangsúlyt a katonákat egymáshoz, illetve a hadsereghez kapcsoló, ám a civilek társadalmától elválasztó erények. Ilyen erények a mesterséges bátorság (ami a sajátos katonai szaktudás elsajátítása útján kezeli a veszélyes helyzetet), az erkölcsi becsület (ami a katonatársak megbecsülésére épít) és a hivatáshoz való

⁸³ Berkó 1930. 449. o.

⁸⁴ Pálosy 1936. 14–21. o.

⁸⁵ Réczey 1938. 96. o.

⁸⁶ Máté Török 1936. 9. o.

⁸⁷ Saád 1939. 87. o.

⁸⁸ Raics 1920a. 73. o. és Binder 1921. 74–75. o.

⁸⁹ Saád 1938. 108. o.

⁹⁰ Boda 2021c. 613. o.

hűségnek a csapatszellem- és bajtársiasság-változatai. Ez utóbbiak tárgyalása ugyan előfordul a két világháború között, sőt a csapatszellem (közszellem, jószellem változatban is) komoly hangsúlyt is kap, a tartalma azonban nem egy speciálisan katonai, hanem a civil társadalommal közös faji-nemzeti értékrendszer.⁹¹

A most tárgyalt erényekről – a bátorságról, a hősiességről, a becsületről és a hűségről – a korszakban azt feltételezték, hogy velük a hadseregben szolgálók rendelkeznek, és hogy azokat védjegyeként a hadseregben szokásos viselkedésmód, a katonai fegyelmeztség elsajátításával lehet magukévá tenni.⁹² Következésképpen a fegyelmeztség ezekhez az erényekhez képest alapvetőbb erénynek mutatkozik.

A katonai vezetői erény és a fegyelmeztség

A két világháború közötti korszakot egy vesztes háború és két forradalom vezette fel, mely utóbbiakban az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének belső rendje komoly kritikát kapott a katonaszökevények és a vörös katonák részéről. A kritika szerint a magyar hadsereg által megkövetelt fegyelmeztség „nem emberhez méltó”, „túlszigorú és embertelen” volt.⁹³ A forradalmak után így – ennek a problémának is köszönhetően – a magyar hadsereg újjászervezése került előtérbe. A szervezés egyik kardinális pontja a hadsereg tartását adó fegyelmeztség, illetve ezzel összefüggésben a katonai vezetés formájának a kiválasztása volt.

1. A fegyelmeztség

A fegyelmeztségre, a katonai vezetésre, illetve a többi katonai erényre külön-külön vonatkozó cikkek száma a vizsgált katonai folyóiratokban (*Magyar Mars*, *Magyar Katonai Közlöny*, *Magyar Katonai Szemle*) jelentős eltérést mutat. Megengedve némi átfedést is, a feldolgozott 77 írásból a szövegek majdnem fele – 34 darab – foglalkozik a fegyelmeztség és nevelés kérdéskörével, a maradék pedig nagyjából egyenlő arányban foglalkozik a katonai vezetés erényével (10 darab), a faji tulajdonsággal és harcmodorral (10), illetve az összes többi erénnyel (13). Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a fegyelmeztség erénye kimagasló figyelmet élvezett a tárgyalt korszakban.

A két világháború között a fegyelmeztség erénye körül kialakuló vitában a fegyelmeztségnek négy formájára is hivatkoznak a szerzők. Megtalálható a szigorú engedelmesség (amikor a katonának az esküje után a parancsokat szigorúan követve kell engedelmeskednie), a szocializált katona fegyelmeztsége (amikor a kiképzés során

⁹¹ Néhány kivétel azért van, főleg az 1920-as évek elejéről. Pl. Binder Ferencnél a csapattisztnek a katonai hivatásért rajongó szeretetének a fogalma. Binder 1921. 71–74. o.

⁹² Berkó 1930. 454. o.; Berkó 1932. 71. o.; Pauer 1943. 509. o.; Erdő-Harrach 1944. 67–68. o.; Papp 1920b. 107–109. o.

⁹³ Pinczés 1920. 20. o.

az előjáróival szembeni bizalom alakul ki a katonában és ezzel személyisége részévé válik az engedelmesség), a professzionális autonómia (amikor a katonát saját érdekén is alapuló, önálló feladatvégrehajtással bevonják a parancs által kijelölt cél elérésébe) és a szocializált autonómia erénye is.⁹⁴

Pinczés Zoltán csendőrfőhadnagy a fegyelmezettségnek három elemét különbözteti meg *A fegyelmezésről* című, többrészes cikkében. Az egyik a föltétlen (szigorú) engedelmesség, a másik az alárendelt katona bizalma az előjáróban, a harmadik pedig az alárendelt nem gépies, hanem önálló értelme által belátott parancsteljesítése. Ez utóbbi lényege nem az, hogy az alárendelt katona „bírálgassa” vagy „fontolgassa” a parancsot, esetleg „okoskodjon”, hanem hogy átlássa annak értelmét. Pinczés szerint pontosan az önálló megértésre támaszkodó fegyelmezettség hiánya volt az, ami elvezetett a kommunista uralomhoz, mert a megértésre támaszkodva kiszűrhetőek lettek volna a rossz, kommunista cél érdekében kiadott parancsok.⁹⁵

Raics Károly a *Nevelés, – és rászoktatás vagyis a drill* című cikkében két fegyelmezetstípust különböztet meg: a rászoktatáson vagy drillen alapuló léleknélküli, illetve a nevelésen és az intelligencia fejlesztésén alapuló öntudatos fegyelmezettséget.⁹⁶ A rászoktatás és a nevelés közötti egyik legfontosabb különbség abban áll, hogy amíg a rászoktatásnál a katona valaki másnak az akaratát vakon követi, addig a nevelés alapvetően az önálló megértésen alapszik. Raics szerint: „*Mindenki önmagát neve-li. Aszerint azután, amint erre valaki az elérendő cél szempontjából, képesnek, vagy képtelennek bizonyul, a nevelésnek be kell avatkoznia. Sohasem kényszerrel, hanem a meggyőzés erejével, az akadattal.*”⁹⁷

A rászoktatáson alapuló fegyelmezettség a Pinczés-féle föltétlen (szigorú) engedelmességnek felel meg, a neveléssel elért fegyelmezettség azonban Pinczés második és harmadik elemének, a bizalomnak és az értelmén alapuló önállóságnak a kombinációja. Raics szerint ugyanis az öntudatos fegyelmezettség eredménye a katona saját maga felé irányuló önfegyelme, aminek egyik folyamánya a katona előjárója felé irányuló bizalma, másik folyamánya pedig a katona öntevékeny cselekvése. Az öntudatos fegyelem – akár bizalom, akár öntevékenység formájában való – elérésének az útja a nemzeti kultúra értékeinek oktatásán és elsajátításán keresztül vezet. Ez az oktatás alapozza meg az előjáró felé mutatott bizalmat is, mivel az abból származik, hogy az előjáró „értelmi és erkölcsi fölénytel” rendelkezik a beosztott felett.⁹⁸

A fegyelmezettségnek ez a formája a szocializált autonómia, ami átmeneti erény a bizalmon alapuló fegyelmezettség és a professzionális autonómia között. A fegyel-

⁹⁴ Boda 2021a. 156–180. o.

⁹⁵ Pinczés 1920. 20–25. o.

⁹⁶ A kétféle fegyelmezettség más neveken is előfordul: „kikényszerített fegyelem” és „átértett, köteletségérzettől áthatott belső fegyelem” (*Deseő* 1931. 45. o.), vagy „sulykolás” és „szabad nevelés” (*László* 1932.), „kényszerfegyelem” és „meggyőződéses fegyelem”. *Szőnyi* 1943. 496. o.

⁹⁷ Raics 1920c. 84. o.

⁹⁸ Raics 1920b. 8–11. o.

mezetségről kialakult vitában azonban ez utóbbi erény is megjelent önállóan, azaz úgy is tárgyalták a katonai öntevékenység jelentőségét, hogy mellette nem került szóba a szocializáció, a nemzeti értékrend és a bizalom.

Papp György tanítóképző-intézeti tanár, tartalékos főhadnagy ebbe az irányba gondolta tovább az öntudatos fegyelmezettségen belül az öntevékenységet. Papp szerint az új háború harcászati eleme, a rajharcászat megköveteli, hogy minden egyes katona maga ismerje fel a benne meglévő „küzdési erőt”, azt hogy benne „mennyi a lelkiismeret, kötelességtudás, bátorság, önfeláldozás, *szóval a lelki katonai készség*. Ezeket a lelki készségeket *pusztán* a drillel elérni nem lehet.”⁹⁹ Papp ennek a katonai képességnek a megszerzését tűzi ki célul azoknak a katonáknak, akiknek megvan „a maga *külön, speciális feladata*”. A rajharcászatban – különösen éjszaka – ugyanis az emberek már nem látják egymást, sem a vezetők nem tudják közvetlenül irányítani az alárendeltekét.¹⁰⁰ Papp ezzel nem a nemzeti kulturális értékek segítségével, a katonai szocializáción keresztül kialakított bizalomra utal, hanem az attól külön értelmezhető professzionális autonómiára. A professzionális autonómia által az alárendelt katona szakmai hozzáértése és önállósága segítségével képes a saját sikeres feladatvégrehajtása érdekében cselekedni.

Az önálló megértésen alapuló professzionális autonómiának a korszakban a kritikája is megszületett. László Frigyes nyugalmazott főhadnagy úgy véli, hogy: „Bár a harc különböző fázisaiban, de különösen a felderítésben önállóságot követelünk, a végső eredményt a közelharc nyújtotta sulykolt tevékenység termi meg. Minél tökéletesebben sülyed az ember a gép színvonalára, annál hatásosabb a sulykolás, annál inkább sülyed az önállóságnélküliségbe a sulykolandó alany s az előbb említett közelharcra s ezzel a siker kivívására annál alkalmasabb.”¹⁰¹

László ennek megfelelően a szocializáción alapuló fegyelmezettséget is a sulykolással elérhető fegyelmezetség kategóriájába helyezi, amelyet szerinte az különböztet meg a szigorú engedelmességtől, hogy amíg az utóbbi külső (a külsőségekben megnyilvánuló) sulykolással érhető el, addig az előbbi lelki (a belső értékekben megnyilvánuló) sulykolással.¹⁰²

Ezzel szemben Papp álláspontját támogató érvet vetett fel Kreybig Rudolf nyugalmazott tábornok *Az erkölcsi tényezők fontossága a háborúban* című cikkében. Kreybig szerint a múlt háborúban, amikor a harceszközök kezdetlegesek voltak, az ember mint közvetlenül ható harceszköz vett részt. A jövő háborújában azonban a harceszközök technikai fejlődésének köszönhetően az ember egyre inkább megszűnik közvetlenül ható harceszköz lenni, ehelyett a rendelkezésére álló eszközei által közvetve fog hatást

⁹⁹ Papp 1920a. 33. o.

¹⁰⁰ Uo. Hasonlóan: *Deseő* 1931. 44. o.

¹⁰¹ *László* 1932. 70. o.

¹⁰² Ezzel az állásponttal többnyire nem értettek egyet: *Pozder* 1932. és *Varga* 1933. 64–67. o. Voltak azonban támogatók is: *Kékkői* 1943.

elérni. Ehhez neki eszközből egyéniséggé kell válnia, amit az öntevékenységre nevelés képes biztosítani.¹⁰³

Papp és Kreybig álláspontjával szemben már csak a háború alatt merült fel, hogy az öntevékenységet lehetővé tevő fegyelmezetség kialakításához hosszú békeidőszak szükséges. A háború alatt erre nincs idő, következésképpen marad a szigorú engedelmisség értelmében vett fegyelmezetség.¹⁰⁴

Az önálló megértésen alapuló fegyelmezetség öntevékenység-része helyett a bizalom-rész kapott komoly hangsúlyt Teodorovits János százados *Az erkölcsi és nemzeti nevelés a csapatnál* című írásában. Teodorovits szerint a fegyelmezetség egyik legfontosabb eleme az előjáró felé mutatott bizalom, amit más szavakkal az előjáró iránti tiszteletnek, megbecsülésnek és szeretetnek lehet nevezni.¹⁰⁵ A korábban már idézett Raics feltételezte, hogy a bizalom kizárólag a nemzeti kultúra értékeinek az oktatásával és elsajátításával teremthető meg. Teodorovits szerint ezen túl további módszerekre is lehetőség és szükség van.

A bizalmat részben azzal is meg lehet teremteni, hogy az előjáró szakmai szempontból felkészülten és gondoskodással fordul az alárendelt felé, törődik összes szükségleteivel.¹⁰⁶ Ugyanez az elképzelés máshol úgy is megjelenik, hogy a parancsnok az alárendeltjeivel szemben emberismereten és jószándékon alapuló egyéniesített bánásmódot alkalmaz, ami által a bánásmódot az alárendelték egyéniségéhez méri.¹⁰⁷ Ez nem jelenti azt, hogy katonához méltatlan viselkedésre serkenti, hanem megköveteli tőle a lemondást és még az önfeláldozást is, ekkor azonban ott van vele, és megosztja a nélkülözését. A bizalom harmadik teremtő ereje így a példaadás,¹⁰⁸ negyedik pedig a csapatszellem kialakítása. A csapatszellem fontosságát hangsúlyozva Deseő Lajos nyugalmazott tábornok úgy véli, hogy az intelligensebb embereknél elegendő az oktatás a bizalom kialakításához, az állomány más részének azonban nem. Számukra „[k]önnyebben megérthető, átérzhető alapra van szükség”.¹⁰⁹ Ez a csapatszellem kialakítását, azaz a katonáknak a közös értékekhez való szocializációját jelenti. A csapatszellem a másokkal való összetartozás, szolidaritás, egység és közös érdek érzését és tudatát nyújtja.

Simsay Lajos százados a *Magyar szellem a korszerű kiképzésben* című cikkében összegezte a fegyelmezettséget érintő magyar álláspontot, és ezzel a 20-as évek kezdete óta folyó vitát is. Ezzel újrafogalmazta Nagymegyeri véleményét, azaz a szocializált autonómia fontosságát. Simsay a fegyelmezetség magyar formáját megkülönböztette a francia és a német nézetektől. A francia alapja ugyanis a közös eszme és az ehhez vezető katonai szocializáció. A németeknél a fegyelmezetség ezzel szemben a drillre és

¹⁰³ Kreybig 1934. 2. o.

¹⁰⁴ Szőnyi 1943. 498. o.

¹⁰⁵ Teodorovits 1922. 623. o.

¹⁰⁶ Uo. 624–625. o.

¹⁰⁷ Czeglédy 1942. 528–529. o.

¹⁰⁸ Teodorovits 1922. 625–627. o. Lásd Koós 1941.

¹⁰⁹ Deseő 1931. 45. o.

a szigorú engedelmességre támaszkodik. A magyar mindkettőtől különbözik, mivel annak jellemzői az egyéni tulajdonságok legmesszemenőbb kihasználása, azaz az öntevékenység, illetve a faji öntudat.¹¹⁰ Amit Raics öntevékenységnek nevezett, arra Simsay az egyéni tulajdonságok kihasználásaként hivatkozik, és ami Raicsnál a bizalom (mögötte a nemzeti kultúra értékeivel), az Simsaynál a faji öntudat és annak folyamányai.

A faji öntudatnak kétféleképpen volt jelentősége a korszakban: a fegyelmezettséget eredményező bizalomhoz vezető szocializációban fontos közös eszmeként, illetve a vezetési és harci tulajdonságok alapjaként. Először nézzük a fegyelmezettséget, majd a vezetői erény tárgyalásánál a harci tulajdonságokat és harcmodort!

Az évtizedes eszmecsere kezdetén a fegyelmezettséget a többi katonai erény, többek között az erkölcsi bátorság alapjaként tárgyalták a megnyilatkozók. A korszakban azonban egyre nagyobb érvénnyel került előtérbe az az elképzelés, hogy a biológiai alapokon álló faji öntudat, azaz a fajhoz (nemzethez, hazához) való tartozás tudata a fegyelmezetség alapja. A megfordult viszonyt lehetett azzal hangsúlyozni, hogy „a *csapatszellem* [...] a fegyelem fenntartásának a legelső eszköze”,¹¹¹ vagy hogy a „közszellem szüli a honvédség tagjainak hivatásukkal együtt járó önérzetét, ez ösztönzi kötelességük szigorú és odaadó teljesítésére és ez fejleszti ki bennük a legkiválóbb katonai erényeket”,¹¹² illetve a faji jellemzőkre való utalással is. Répássy Miklós hadnagy szerint „[a] kiképzéssel teljesen egybefonódó nevelésnek arra kell törekednie, hogy a nemzeti öntudatba ágyazott egyéni öntudatot teljes egészében kifejlessze és ezt a nevelői munkát népünknek ősi jelleme, faji erényei és átértett történelmi hivatástudatunk kell, hogy irányítsák”.¹¹³

Toldy-Ősz Lajos magyar királyi főorvos a faji öntudatot hazaszerettként értelmezi. A hazaszeretet egyszerű formájában egy ösztön, mely az élet alapfeltétele, és ami ezért minden élőlényben (növényekben, állatokban, emberekben) megnyilvánul. Ennyiben a tartalma részben az, hogy az élőlény azon a területen, vidéken marad, ahol képes életben maradni (embereknél ez a lakóhely), részben pedig a családi összetartozás érzése. A hazaszeretet ösztöne akkor válik erénnyé, ha az értelemmel való nevelés (kultúraátadás) által tudatossá válik. Ekkor „a *szűk otthon helyébe az egész honi föld, a család helyébe pedig a nemzet lép*”,¹¹⁴ a ragaszkodást pedig már nem (csak) az érzelmek, hanem az értelem-akarat, azaz a kitarítás is megalapozza. A nevelés természetes módon saját erőből indul meg, azonban a külső neveléssel, a katonai fegyelmezetség kialakításával teljeseedik ki. A nevelés a kultúraátadás szocializációs folyamata, melynek célja a katonai bizalom kialakítása a hazaszeretet közös értéke mentén. A hazaszeretet így meghatározója lesz a szocializáción alapuló

¹¹⁰ Simsay 1935. 80–82. o.

¹¹¹ Deseő 1931. 45. o.

¹¹² Darnay 1938. 81. o.

¹¹³ Répássy 1942. 295. o.

¹¹⁴ Toldy-Ősz 1941. 684. o.

fegyelmezettségnek, azzal együtt pedig az erkölcsi bátorságnak, a nemzeti közösségi becsületnek és a hazához való hűségnek.

Összességében azt mondhatjuk a fegyelmezettségről, hogy a katonai erények közül a legtöbbet tárgyalt erény, amely sok más erénynek az alapját képezi. A fegyelmezettségnek számos formája tárgyalásra került a magyar katonai irodalomban, így a szigorú engedelmesség, a szocializált fegyelmezettség, a szocializált autonómia és a profesz-zionális autonómia is. Ezek közül a professzionális autonómia megjelenése mindenképpen figyelemreméltó, a korát megelőző gondolat. Végeredményben azonban a korszakot általában véve a faji (nemzeti) öntudaton alapuló szocializált autonómia jelentőségének hangsúlyozása jellemzi. Ez az erény átmenetet képez a 19. század szocializált fegyelmezettsége, illetve a 20–21. század professzionális autonómia erénye között. Amíg ugyanis a szocializált fegyelmezettségben az erkölcsi (nemzeti, faji) értékek mellett a kollektív cselekvésnek, a professzionális autonómiában pedig a morális (univerzális emberi) értékek mellett az egyéni öntevékenységeknek van szerepe, addig a szocializált autonómiában az erkölcsi értékeknek és az egyén öntevékenységének. Ezt az erényt főként a tisztai és altisztai állományra nézve hangsúlyozták.

2. A katonai vezetői erény

A katonai vezetői erény tekintetében a két világháború között a szervezésen, a gondoskodáson és a morális integritáson alapuló vezetési erények jelentőségét hangsúlyozták. A katonai vezetés célja, hogy a háború kiszámíthatatlanságában döntéseket hozzon, és azokat a parancsokon keresztül végrehajtsa az állománnyal, és így elérje a kitűzött katonai célt. A szervezésen alapuló vezetés ezt előre való szervezéssel és a hadviselés állandó elveinek tervszerű alkalmazásával oldja meg, míg a gondoskodáson alapuló vezetés a nemzeti értékekre támaszkodó „atyai” vezetés segítségével, a morális integritáson alapuló vezetés pedig a katonai cél elérése érdekében kiosztott önálló feladatok végrehajtásának koordinációjával, illetve mind a célok, mind a feladatvégrehajtás során a morális értékek érvényesülésének biztosításával. Utóbbi vezetési erény alapvetően a 20. század második felének, illetve a 20–21. század fordulójának a vezetési erénye, és benne a morális értékek (az univerzális emberi értékek, emberi jogok) tisztelete különös jelentőséget kap.¹¹⁵ A két világháború között ez a vezetési erény is megjelent már, azonban egy speciális formában: a morális értékek helyett ugyanis erkölcsi értékeket (a nemzethez és a hazához kapcsolódó partikuláris értékeket) foglalt magában. A továbbiakban ezért a „morális integritás” kifejezés helyett az „erkölcsi integritás” kifejezést fogom használni.

A szervezésen alapuló vezetési erény propagátora Werth Henrik altábornagy, a Hadiakadémia parancsnoka volt, aki *A vezetésről* című cikkében úgy vélekedik: „A vezetés elengedhetetlen feladata, tehát összehangzásba hozni: [a természetes észjárásan ala-

¹¹⁵ Boda 2021a. 129–150. o.

puló] állandó jelleggel bíró vezetési elveket az idők sajátságos viszonyaiból kiinduló követelményekkel együtt.”¹¹⁶ A szervezés erényén alapuló vezetés során a parancsnok előre tervet készít a hadviselés állandó elveinek alkalmazásáról, és keménykezű vezetőként végrehajtatja tervét az állománnyal.¹¹⁷ Werth egy másik cikkében úgy fogalmaz, hogy „mi a vezetés lényege? A feleletünk erre: *akaratnyilvánítás és akaratátruházás*. Vagyis a vezetésnek egy szándékot (elhatározást) kell szülnie és azután ezt olyanformán az alárendelt tömegre átvinni, hogy ezzel a kitűzött, vagy felsőbb helyről elrendelt célt elérjük.”¹¹⁸ Werth a hadsereget a vezető által ismert és kezelt gépként képzelte el, amelynek legnagyobb hajtóereje a szellemi és lelki erő, a vezetői tudást pedig a mechanikai ismeretekhez hasonlította.¹¹⁹

Werth vitapartnere a vezetés kérdésében Kaiser Gyula százados volt, aki szerint „a vezetés nem más, mint a katonai tudomány bölcselete, mely nemcsak a múltban leszűrt háborus tapasztalatokra épít, hanem a tudományok összes legújabb és a háború szempontjából értékesíthető vívmányait is figyelembe veszi a siker elérése érdekében. A siker mindenkor titka a vezetésben és lehetőleg a meglepetésszerű végrehajtásban rejlik.”¹²⁰ A vezetésre való rátermettség legfontosabb kritériumai, hogy a parancsnok képes legyen megválasztani az alvezetőit, illetve emellett a találékonyság, a gyors agyműködés és az áttekintőképesség, az éles ítélőképesség és a számítóképesség, az erős és szívós akarat, végül pedig az abszolút tökéletes idegrendszer.¹²¹ Ezekkel a tulajdonságokkal lehet a pillanatról-pillanatra változó helyzetekben is sikeresen cselekedni. A parancsnok így nem csupán a tudomány embere, hanem a tehetségé is. A hadvezetés ezért a tudományon keresztül kapcsolatban áll az alapvető elvekkel, azonban azok mellett kimagaslóan fontos szerepe van annak is, hogy miként alkalmazza ezeket az elveket. Az alkalmazás viszont már nem foglalható tudományos rendszerbe, hanem „egyéni alkotóképességet” feltételez.¹²²

Kaiser Werthez hasonlóan az alapelvek alkalmazásaként fogja fel a vezetés, azonban Werthnek fontosabbak az alapelvek, Kaisernél pedig az alkalmazáson van a hangsúly.¹²³ Ezért amíg Werth számára a szervezés erénye fontos katonai vezetői erényként, addig Kaiser számára inkább a feladatokat az alárendelt parancsnokok között szétosztó, azok végrehajtását koordináló (erkölcsi) integritás erénye bír jelentőséggel.

A magyar katonai gondolkodásnak ezt a kettősségét mások is felismerték a korszakban. Karola Dezső százados már kétféle vezetését különböztet meg: a centralizáló vezetés, amelynek „nincs is szüksége önálló elhatározási képességekkel rendelkező

¹¹⁶ Werth 1920. 209. o.

¹¹⁷ Uo. 214. o.

¹¹⁸ Werth 1935. 1. o.

¹¹⁹ Uo. 5. o.

¹²⁰ Kaiser 1931. 17. o.

¹²¹ Uo. 17–18. o.

¹²² Kaiser 1934. 8. o.

¹²³ Uo. 13. o.

alparancsnokokra”, és a decentralizáló vezetést, amely esetében a „ténykedések súlypontja a vezetés kezéből eltolódik az alparancsnokok kezébe...”, akiknek így „[s]zükség van tiszta éles elhatározóképességükre, szükség van öntevékenységre.” Az alparancsnokok nem lehetnek csupán „katonamesterek”, hanem öntevékeny vezetőknek kell lenniük maguknak is, amivel ki tudják tölteni a vezetés hézagjait.¹²⁴ Karola szerint a kétféle vezetésnek egyszerre kell érvényesülnie, ám tekintetbe kell venni a nemzeti sajátosságokat is.

A nemzeti sajátosságok – vagy ahogyan a korszakban hivatkoznak rá: a faji jellemzők¹²⁵ – Ibrányi Mihály őrnagy három 1933–1934-es cikke nyomán, illetve a témát támogató és a vitát szorgalmazó Mérey László tábornok 1935-ös cikke nyomán kerültek az eszmecsere középpontjába. A polémia nagyjából 1936-ig, Mérey egy másik cikkéig tartott, amit követően ugyan még megjelent néhány írás, Mérey cikke azonban összegezte az addigi érveket, és szándéka szerint lezárta a vitát.¹²⁶

A faji jellemzők körüli vitát, melyet az öntevékenységen alapuló, mozgó jövőbeli háború elképzelése indukált, két összefüggő kérdés körül zajlott: „melyek a magyarság faji tulajdonságai?”, illetve „mi a magyar faji harcmódor?”. Mivel a faji harcmódort mint a faji tulajdonságok megnyilvánulását értelmezték, a két kérdés nem független egymástól, és összességében a magyar faji öntudat tartalmának a definiálásáról szólt.

Ibrányi szerint a magyar történelem „legtanulságosabb” háborúiban és harcaiban (honfoglalás, török hódoltság kora, szabadságharcok) megfigyelhető faji tulajdonságok (tulajdonképpen erények):

- az azonnali harctevékenységet eredményező, de a kitartás hiányát is okozó „könnyű lelkesedés”;
- a megfelelő felderítésért és előkészítésért felelős „óvatosság és körültekintés”;
- a harcban alkalmazott cselekedtért felelős „körmönfontosság” és
- az üldözésre és megsemmisítésre, illetve az öntevékenységre, szabad politikálásra és a faji-nemzeti értékek felismerésére és felvállalására hajlamosító összetett erény, a „jogaink ismerete és szabadságszeretet”.

Ibrányi az első két erényt, azaz a könnyű lelkesedést és az óvatosságot-körültekintést végül még összevonja, és együtt „megfontolt gyorsaság”-nak nevezi.¹²⁷

Ezek az erények speciális harctevékenységre képesítették a múltban a magyar hadsereget. Ezekben kisebb, mozgékony (előkészítő, átkaroló, üldöző) csoportok vettek részt, amelyek egyéniséggel rendelkező parancsnokaik által vezetve öntevékenyen jár-

¹²⁴ Karola 1935. 24–25. o.

¹²⁵ A „nemzeti” és a „faji” kifejezéseket, illetve még ide tartozik a „népi” kifejezés is, sokszor hasonló értelemben használják, de nem feltétlenül azonos a jelentésük. Amennyiben különbözik, akkor a faji jellegzetességek etnicitást meghatározó biológia jellegzetességek, a népi jellegzetességek a biológiaiakra ráépülő kulturális jellemzők, a nemzeti tulajdonságok pedig az öntudatosan vállalt népi jellemzők. Vö. Joó 1937. 4–10. o. és Gyurgyák 2012. 17–32. o.

¹²⁶ Ibrányi 1933.; Ibrányi 1934a.; Ibrányi 1934b.; Mérey 1935.; Mérey 1936.

¹²⁷ Ibrányi 1933. 10–12. o.

tak el, pusztították az ellenséget, anyagi és erkölcsi tekintetben is.¹²⁸ Ibrányi szerint „[a] hadügy jelenlegi fejlődése a faji tulajdonságainknak általában kedvező irányban fejlődik”,¹²⁹ azaz a jövő háborújának gépharcában – kisebb eltérésekkel – jól alkalmazhatónak véli a magyar faji erényeket és harceljárásokat.¹³⁰ Az öntevékenység, illetve a saját jog és szabadságszeretet erényei együtt a vezetést tekintve megvalósítják az erkölcsi integritás erényét, amelynek a lényege, hogy a vezető szétosztja a szakmai feladatokat az alvezetők között, és koordinálja azoknak az erkölcsi (faji-nemzeti) célok és eljárások mentén való végrehajtását.

A vezetésnek – a szervezésen és az erkölcsi integritáson alapuló formája mellett – a korszakban előtérbe került egy harmadik, eddig nem tárgyalt formája is, a gondoskodáson alapuló vezetés. Tövisházy-Ferjentsik Ottó tábornok, a Hadiakadémia parancsnoka a *Magyar Katonai Szemle* pályázatára benyújtott és első díjat nyert munkájában, *A vezér szuggesztív hatása a hadseregre. Ennek multja és jövője* című cikkében úgy véli, hogy a parancsnok személyes vezetésének nagy szerepe volt az ókorban és a középkorban (többek között a magyar honfoglalóknál is). A hadseregek növekedésével azonban, a francia forradalom után, a gépszerűen működő szervezett hadseregeknél a vezetés centralizálása és a személytelen vezetés került előtérbe. A 20. században viszont – a technikai fejlődéssel és a kis csoportokra támaszkodó mozgóháborúban – ismét a személyes vezetésnek lesz szerepe. A személyes vezetés a személyes példamutatáson túl az alárendeltekéről való gondoskodásban – a felesleges gyötrelmekről való mentesítésükben – és bizalmuk elnyerésében áll. A vezetőt csapataihoz így nem csupán a katonai hierarchia kapcsolja, hanem a személyes viszony is.¹³¹ Ez a viszony békében alakítható ki, amikor a vezetők egyetlen feladata, hogy saját és katonáik személyét felkészítsék a háborúra, neveljék és kiképezzék csapataikat. Ezzel megteremthetik a nemzeti értékeket magában foglaló csapatszellemet a csapataik számára.¹³²

Összességében azt mondhatjuk, hogy a korszak gondolkodásában a szervezésen alapuló vezetési erény háttérbe szorult, és azzal szemben előtérbe került a gondoskodáson alapuló erény és az erkölcsi integritás. A kettő abban hasonlít egymásra, hogy mindkettőben jelentősége van faji (nemzeti) értékeknek, különbségük pedig az öntevékenység fontosságának elismerésében vagy el nem ismerésében áll. Az erkölcsi integritás erénye valójában átmenetet képez a gondoskodáson alapuló vezetési erény és a morális (univerzális emberi értékeket hangsúlyozó) integritás között, azaz a 19. század és a 20–21. század felfogása között.

¹²⁸ Ibrányi 1933. 45. o.

¹²⁹ Uo. 46. o.

¹³⁰ Ibrányi 1934b.

¹³¹ Tövisházy-Ferjentsik 1936. 3–4. o.

¹³² Uo. 20–21. o.

Konklúzió

A két világháború közötti időszak – a korszak relatív rövidsége ellenére – komoly hadtudományi és társadalmi-politikai változásokat hozott magával. Ezek a változások a katonai erényekről vallott felfogás változásával is együtt jártak. Jelen tanulmány a két világháború közötti időszak szakirodalmának egy részét vizsgálta a katonai erények változásának a szempontjából. A cél a nyugat-európai és a magyar szakirodalomban szerepet kapó erények összevetése volt, illetve a mindkét irodalomban megtalálható erények elhelyezése a katonai erények történetében.

A vizsgálat három olyan erényt azonosított, amelyeknek fontos szerepet szántak a szakírók, ezek: az erkölcsi bátorság, a szocializált fegyelmezettség és az erkölcsi integritás. Mindhárom erény megtalálható a nyugat-európai irodalomban (főként Fullernél és de Gaulle-nál) és a magyarban is. Von Seeckt ezzel szemben a katonai erények, azok között a fegyelmezettség hagyományosabb változatát tartotta fontosnak. Az erények magyar tárgyalása tartalmában a fulleri és a de Gaulle-i példa követését mutatja a saját gondolatok megfogalmazása mellett, a fegyelmezettség nagyon intenzív tárgyalása azonban a német hatást is jelzi (bár a német álláspont tartalmát a magyar szakirodalom csak nyomokban fogadta el).

Mindhárom tárgyalt erényre igaz az, hogy nem alkot önálló kategóriát, hanem átmenetet képez a 19. és a 20–21. századi erények között. Az erkölcsi bátorság a hazaszereteten alapuló bátorság és a morális bátorság között, az erkölcsi integritás a gondoskodáson alapuló vezetői erény és a morális integritás között, a szocializált autonómia pedig a szocializált fegyelmezettség és a professzionális autonómia között. Mindhárom erény esetében igaz az is, hogy a 19. századból megtartják az erkölcsi (nemzeti, faji) értékek tiszteletét, ám azokat már 20–21. századi elemmel egészítik ki (kitartás, integritás, autonómia), noha ez utóbbi korra jellemző erényektől eltérően nem hivatkoznak a morális (univerzális emberi) értékekre.

A két világháború közötti időszak ugyan a hadtudomány-, illetve a társadalom- és politikátörténet szempontjából nagy és önálló jelentőséggel rendelkezik, katonai etikai szempontból – a katonai erények szempontjából – a korszaknak nincs ilyen mértékű önálló jelentősége, mivel az ekkor jelentősnek tartott katonai erények átmenetet képeztek a 19. és a 20–21. századi erények között. Ugyanakkor, pontosan ugyanezen oknál fogva, ezek az erények a következő korszak felől nézve komoly horderővel bírtak, mivel megteremtették a második világháborút követő korszak katonai erényeinek és azzal a katonai etikai elképzelések fejlődésének az alapját.

BIBLIOGRÁFIA

- Binder* 1921. *Binder Ferenc*: A csapattiszt befolyása a győzelemre vagy a vereségre. *Magyar Katonai Közlöny*, 9. (1921) 2. sz. 65–77. o.
- Berkó* 1930. *Berkó István*: A bátorság és a hősiesség. *Magyar Katonai Közlöny*, 18. (1930) 5. sz. 448–457. o.
- Berkó* 1932. *Berkó István*: A jószellemért. *Magyar Katonai Szemle*, 2. (1932) 11. sz. 70–81. o.
- Boda* 2016a. *Boda Mihály*: Bátorság és távolság. *Hadtudomány*, 26. (2016) Különszám. 44–58. o.
- Boda* 2016b. *Boda Mihály*: Az akarattól a tettig: a parancsteljesítés erkölcsi szerkezete. *Hadtudomány*, 26. (2016) 3–4. sz. 16–28. o.
- Boda* 2019. *Boda Mihály*: A kisháború etikája. In: *Boda Mihály – Csikány Tamás – Kranzieritz Károly – Németh Balázs*: A „kisháborúk” és a könnyű csapatok harcászata (1792–1918). Elmélet, etika és a gyakorlat. Budapest, 2019. 7–50. o.
- Boda* 2021a. *Boda Mihály*: Katonai erények. Budapest, 2021.
- Boda* 2021b. *Boda Mihály*: A katonai erények változása a 19. században Nyugat-Európában és Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 14. (2021) 1. sz. 87–104. o.
- Boda* 2021c. *Boda Mihály*: A katonai erények paradigmaváltása a késő középkor és a kora újkor között. *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021) 3. sz. 613–638. o.
- Czeplédy* 1942. *Czeplédy Jenő*: Bánásmód az alárendeltekkel. *Magyar Katonai Szemle*, 12. (1942) 3. sz. 528–533. o.
- Darnay* 1938. *Darnay Andor*: Közszellem és összetartás. *Magyar Katonai Szemle*, 8. (1938) 3. sz. 81–84. o.
- De Gaulle* 1985. *De Gaulle, Charles André Joseph Marie*: Út a hivatásos hadsereghez. (Részletek.) In: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Szerk. *Kocsis Bernáth*. Budapest, 1985. 629–695. o.
- Deseő* 1931. *Deseő Lajos*: Csapatszellem. *Magyar Katonai Szemle*, 2. (1931) 4. sz. 44–54. o.
- Douhet* 1985. *Douhet, Giulio*: A légi uralom. (Részletek.) In: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Szerk. *Kocsis Bernáth*. Budapest, 1985. 577–628. o.

- Erődi-Harrach* 1944. *Erődi-Harrach Tamás*: Nevelés, kiképzés, módszerek. *Magyar Katonai Szemle*, 14. (1944) 4. sz. 66–72. o.
- Frunze* 1959. *Frunze, Mihail Vasziljevics*: Az arcvonal és a hátország a jövő háborúban. In: M. V. Frunze válogatott művei. II. k. Ford. *Auer Kálmán*. Budapest, Zrínyi, 1959. 171–182. o.
- Fuller* 1923. *Fuller, John Frederick Charles*: The Reformation of War. London, 1923.
- Fuller* 1926. *Fuller, John Frederick Charles*: The Foundations of the Science of War. London, 1926.
- Fuller* 1985. *Fuller, John Frederick Charles*: A gépesített háború. (Részletek.) In: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Szerk: *Kocsis Bernáth*. Budapest, 1985. 449–520. o.
- Gyalóky* 1921. *Gyalóky Jenő*: Zrínyi Miklós tanítása a vitézségről és a fegyelemről. *Magyar Katonai Közlöny*, 9. (1921) 12. sz. 808–819. o.
- Gyurgyák* 2007. *Gyurgyák János*: Ezzé lett magyar hazátok. Budapest, 2007.
- Gyurgyák* 2012. *Gyurgyák János*: Magyar fajvédők. Budapest, 2012.
- H. Varró* 1979. *H. Varró Rózsa*: Élővilág és társadalom. Budapest, 1979.
- Horváth* 1925. *Horváth Géza*: A militarizmus. *Magyar Katonai Közlöny*, 13. (1925) 7–9. sz. 641–644. o.
- Ibrányi* 1933. *Ibrányi Mihály*: Faji tulajdonságok megnyilatkozása a magyar háborúban. *Magyar Katonai Szemle*, 3. (1933) 7. sz. 5–49. o.
- Ibrányi* 1934a. *Ibrányi Mihály*: A faji tulajdonságainkon alapuló ősi harc-eljárás. *Magyar Katonai Szemle*, 4. (1934) 1. sz. 59–69. o.
- Ibrányi* 1934b. *Ibrányi Mihály*: A faji tulajdonságainkon alapuló korszerű harc. *Magyar Katonai Szemle*, 4. (1934) 3. sz. 1–27. o.
- Isszerszon* 1969. *Isszerszon, Gregorij Szamoljovics*: A hadművelleti művészet fejlődése. In: Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből (1917–1940). Budapest, 1969. 29–80. o.
- Joó* 1937. *Joó Tibor*: A magyar nemzeti szellem. *Magyarságtudomány*, 3. (1937) 2. sz. 1–35. o.
- József* 1936. *József Ákos*: A propaganda. *Magyar Katonai Szemle*, 6. (1936) 1. sz. 1–14. o.

- Kaiser* 1931. *Kaiser Gyula*: Vezetés és lélektan. *Magyar Katonai Szemle*, 1. (1931) 8. sz. 15–19. o.
- Kaiser* 1934. *Kaiser Gyula*: Gondolatok a vezetésről. *Magyar Katonai Szemle*, 4. (1934) 11. sz. 8–15. o.
- Karola* 1935. *Karola Dezső*: Vezetés és öntevékenység. *Magyar Katonai Szemle*, 5. (1935) 2. sz. 23–27. o.
- Kékkői* 1943. *Kékkői László*: Legénységünk fegyelmezése. *Magyar Katonai Szemle*, 13. (1943) 4. sz. 66–70. o.
- Daróczi* 1921. *Daróczy Zoltán*: A vitézi intézmény. *Magyar Katonai Közlöny*, 9. (1921) 9. sz. 591–604. o.
- Kloska* 2015. *Kloska Tamás*: Rohamharcászat az első világháborúban. *Hadtudományi Szemle*, 8. (2015) 4. sz. 46–83. o.
- Koós* 1941. *Koós Miklós*: Mi a fegyelem alapja? *Magyar Katonai Szemle*, 11. (1941) 9. sz. 636–638. o.
- Kreybig* 1934. *Kreybig Rudolf*: Az erkölcsi tényezők fontossága a háborúban. *Magyar Katonai Szemle*, 4. (1934) 9. sz. 1–14. o.
- László* 1932. *László Frigyes*: Sulykolás és szabad nevelés. *Magyar Katonai Szemle*, 2. (1932) 3. sz. 69–73. o.
- Leöche*y 1920. *Leöche*y Kálmán: A hullámharcászat. *Magyar Katonai Közlöny*, 8. (1920) 5. sz. 345–349. o.
- Ludendorff* 1935. *Ludendorff, Erich*: Der totale Krieg. München, 1935.
- Máday* 1926. *Máday István*: A kedv s a kötelesség katonája. *Magyar Katonai Közlöny*, 14. (1926) 7–8. sz. 520–528. o.
- Magyarosy* 1932. *Magyarosy Sándor*: A jövő háborúja. *Magyar Katonai Szemle*, 2. (1932) 1. sz. 1–31. o.
- Mayer-Csejkovits* 1928. *Mayer-Csejkovits Károly*: A jövő háborúja. *Magyar Katonai Közlöny*, 16. (1928) 1. sz. 58–72. o.
- Mayer-Csejkovits* 1929. *Mayer-Csejkovits Károly*: A jövő hadviselése és annak eszközei. *Magyar Katonai Közlöny*, 17. (1929) 1. sz. 23–42. o.
- Máté Török* 1936. *Máté Török Gyula*: Nemzeti hadügyi hitvallásom. *Magyar Katonai Szemle*, 6. (1936) 12. sz. 1–10. o.
- Mérey* 1935. *Mérey László*: Megjegyzések a magyar faji harcsmódhoz. *Magyar Katonai Szemle*, 5. (1935) 7. sz. 49–55. o.
- Mérey* 1936. *Mérey László*: Magyar faji harcsmód. *Magyar Katonai Szemle*, 6. (1936) 4. sz. 29–48. o.
- Raics* 1920a. *Raics Károly*: Férfierények a csapatvezetés szolgálatában. *Magyar Katonai Közlöny*, 8. (1920) 2. sz. 65–90. o.

- Raics* 1920b. *Raics Károly*: Nevelés, – és rászoktatás vagyis a drill. Első közlemény. *Magyar Mars*, 1. (1920) 1. sz. 7–12. o.
- Raics* 1920c. *Raics Károly*: Nevelés, – és rászoktatás vagyis a drill. II. *Magyar Mars*, 1. (1920) 2. sz. 82–87. o.
- Pálosy* 1936. *Pálosy János*: Magyar harcmód – magyar kiképzés. *Magyar Katonai Szemle*, 6. (1936) 10. sz. 13–29. o.
- Papp* 1920a. *Papp György*: Pedagógia a katonaiskolában. *Magyar Mars*, 1. (1920) 1. sz. 32–35. o.
- Papp* 1920b. *Papp György*: A legénység nevelésének eszközei. *Magyar Mars*, 1. (1920) 2. sz. 103–110. o.
- Papp* 1920c. *Papp György*: Levente-szellem a hadseregben. *Magyar Katonai Közlöny*, 8. (1920) 3. sz. 186–190. o.
- Pauer* 1943. *Pauer Kálmán*: Néhány szó az erkölcsi nevelésről. *Magyar Katonai Szemle*, 13. (1943) 6. sz. 508–510. o.
- Pinczés* 1920. *Pinczés Zoltán*: A fegyelemkezelésről. Első közlemény. *Magyar Mars*, 1. (1920) 1. sz. 20–25. o.
- Perry* 1984. *Perry, Marvin*: The evolution of modern European nationalism. *Journal of East and West Studies*, 13. (1984) 2. sz. 23–41. o.
- Pozder* 1932. *Pozder Károly*: Sulykolás-e, vagy szabad nevelés? *Magyar Katonai Szemle*, 2. (1932) 6. sz. 60–66. o.
- Réczey* 1938. *Réczey Ferenc*: A hazaszeretet és nemzeti öntudat új formái. *Magyar Katonai Szemle*, 8. (1938) 1. sz. 91–96. o.
- Répássy* 1942. *Répássy Miklós*: Kiképzés és katonai nevelés a nemzetvédelem szolgálatában. *Magyar Katonai Szemle*, 12. (1942) 2. sz. 294–299. o.
- Saad* 1938. *Saad Ferenc*: A tisztikar szelleme. *Magyar Katonai Szemle*, 8. (1938) 7. sz. 104–108. o.
- Saad* 1939. *Saad Ferenc*: A tiszt mint a hadseregszellem hordozója. *Magyar Katonai Szemle*, 9. (1939) 6. sz. 86–91. o.
- Simsay* 1923. *Simsay Lajos*: A militarizmus. *Magyar Katonai Közlöny*, 11. (1923) 7–8. sz. 389–398. o.
- Simsay* 1935. *Simsay Lajos*: Magyar szellem a korszerű kiképzésben. *Magyar Katonai Szemle*, 5. (1935) 3. sz. 79–89. o.
- Szabó* 2006. *Szabó Ildikó*: Nemzetfogalom és nemzeti identitás a dualizmus korában és a Horthy-korszakban. *Politikatudományi Szemle*, 15. (2006) 1. sz. 201–248. o.

- Szabó* 1976. *Szabó László*: Katonai elméletek és nézetek a két világháború között. *Hadtörténelmi Közlemények*, 23. (1976) 1. sz. 96–111. o.
- Szőnyi* 1943. *Szőnyi Miklós*: A fegyelmezés kérdése. *Magyar Katonai Szemle*, 13. (1943) 6. sz. 496–499. o.
- Teodorovits* 1922. *Teodorovits János*: Erkölcsi és nemzeties nevelés a csapatnál. *Magyar Katonai Közlöny*, 10. (1922) 9–10. sz. 622–633. o.
- Toldy-Ősz* 1941. *Toldy-Ősz Lajos*: Az öntudatos hazaszeretet lélektani vonatkozásai. *Magyar Katonai Szemle*, 11. (1941) 3. sz. 681–686. o.
- Tömösy* 1936. *Tömösy Jenő*: A vezér szuggesztív hatása a hadseregére. *Magyar Katonai Szemle*, 6. (1936) 9. sz. 1–15. o.
- Tömösy* 1937. *Tömösy Jenő*: Magyar harcmód – lelki készség. *Magyar Katonai Szemle*, 7. (1937) 4. sz. 81–86. o.
- Tövisházy-Ferjentsik* 1936. *Tövisházy-Ferjentsik Ottó*: A vezér szuggesztív hatása a hadseregére. Ennek multja és jövője. *Magyar Katonai Szemle*, 6. (1936) 5. sz. 1–22. o.
- Tuhacsevszkij* 1969. *Tuhacsevszkij, Mihail Nyikolajevics*: A háború új kérdései. In: Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből (1917–1940). Budapest, 1969. 5–28. o.
- Varga* 1933. *Varga Lajos*: A harcoló katona érzelmei. *Magyar Katonai Szemle*, 3. (1933) 1. sz. 60–82. o.
- Von Seeckt* 1929. *Von Seeckt, Hans*: Egy katona gondolatai. Budapest, 1929.
- Werth* 1920. *Werth Henrik*: A vezetésről. *Magyar Katonai Közlöny*, 8. (1920) 4. sz. 209–223. o.
- Werth* 1935. *Werth Henrik*: Gondolatok a vezetésről. *Magyar Katonai Szemle*, 5. (1935) 1. sz. 1–9. o.

Mihály Boda

MILITARY VIRTUES IN EUROPE AND IN HUNGARY BETWEEN
THE TWO WORLD WARS

(Abstract)

The period between the two world wars is clearly of great importance for the art and science of war, but for military ethics, and within it military virtues, it is mainly significant as a transitional period. The main tendency of change in military virtues during this period was the partial

adoption of innovations while retaining some of the characteristics of the previous eras. Thus, courage, military leadership abilities and discipline all retained their 19th-century national value orientation, but apart from this, they took on 20th- and 21st-century forms of virtue. Thus, in the case of bravery, the commitment to the country based on reason and volition came to the foreground instead of patriotism, in the case of military leadership virtues, the division of tasks and the coordination of execution instead of provision, and in the case of discipline, the autonomy of subordinate soldiers instead of trust in the leader.

Mihály Boda

DIE MILITÄRISCHEN TUGENDEN IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT
IN EUROPA UND UNGARN

(Resümee)

Die Zwischenkriegszeit ist zweifellos von großer und eigenständiger Bedeutung für die Kriegskunst und die Kriegswissenschaft, aber für die militärische Ethik und damit auch für die militärischen Tugenden ist sie vor allem als Übergangszeit von Bedeutung. Die Haupttendenz des Wandels der militärischen Tugenden in diesem Zeitraum war die teilweise Übernahme von Innovationen unter Beibehaltung einiger Merkmale der vorangegangenen Ära. So behielten Mut, militärische Führung und Disziplin ihre nationale Werteorientierung des 19. Jahrhunderts bei, nahmen aber darüber hinaus Formen der Tugend des 20. und 21. Jahrhunderts an. So stand bei der Tapferkeit das Engagement für die Heimat im Vordergrund, das auf dem Verstand und dem Willen und nicht auf der Vaterlandsliebe beruhte, bei der militärischen Führung die Aufgabenteilung und Koordinierung der Ausführung und nicht die Fürsorge, und bei der Disziplin die Autonomie der Untergebenen und nicht das Vertrauen in die Führungsperson.

Mihály Boda

VERTUS MILITAIRES ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES
EN EUROPE ET EN HONGRIE

(Résumé)

La période de l'entre-deux-guerres est incontestablement d'une importance capitale et autonome pour l'art et la science militaires. Néanmoins, pour l'éthique militaire, et notamment les vertus militaires, elle est importante surtout comme une période de transition. La principale tendance de l'évolution des vertus militaires dans cette période est l'adoption partielle d'innovations tout en conservant certaines des caractéristiques de l'époque précédente. Ainsi, le courage, la capacité d'encadrement et la discipline sont restés des valeurs nationales comme au 19e siècle, mais d'autres formes de ces vertus conformes aux 20e et 21e siècles ont également apparus. Quant au courage, c'est l'engagement envers le pays fondé sur la volonté et la raison qui a été mis en avant plutôt que l'amour de la patrie. Concernant la capacité d'encadrement, la répartition des tâches et la coordination de l'exécution ont pris de l'importance par rapport à la protection et dans le cas de la discipline, l'autonomie des subordonnés a pris le dessus sur la confiance dans le chef.

Michai Boda

ВОЕННЫЕ ДОБЛЕСТИ В ЕВРОПЕ И ВЕНГРИИ МЕЖДУ ДВУМЯ
МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

(Резюме)

Период между двумя мировыми войнами имеет явно большое и самостоятельное значение с точки зрения военного искусства и военной науки, а также и для воинской этики, а в её пределах для воинских доблестей ему придаётся значение главным образом как переходному периоду. В этот период изменения самой главной тенденции военных доблестей было частичное принятие новшеств, наряду с сохранением одной части характерной для предыдущего периода. Так, несмотря на храбрость, воинскую руководящую доблесть, дисциплинированность сохранили свою ценностную ориентацию 19-ого века, но были приняты формы доблести 20–21-их веков. Таким образом в мужестве, наряду с патриотизмом и приверженностью к Родине, выдвигается на первый план обязанность на основе воли-разума, в отношении заботы в доблести воинского руководства получает роль распределение заданий и координация их исполнений, а в дисциплинированности вместо доверия к начальству выдвигается подчинительская самостоятельность.

POLGÁR BALÁZS

CSATA A HARSÁNY-
HEGYNÉL (1687)

HÁBORÚ, RÉGÉSZET ÉS KULTURÁLIS
ÖRÖKSÉGVÉDELEM

